

ERNST MORITZ ARNDT'S
RESA
GENOM

SVERIGE
ÅR 1804.

Tredje delen.

Översatt av
J. M. STJERNSTOLPE.
Bearbetad av
BO SWENSON.

ULTIMA THULE BOKFORLAG
Box 64,29721 Degeberga

Detta är en avskrift av 1994 års utgåva av boken, och de delar som behandlar tiden 7 juli till 14 juli år 1804. Under den tiden färdas författaren från Undersåker via Åre – Duved – Ånn till Handöl, där han närvarar vid invigningen av Lappkapellet, bevistar ett lappbröllop mm.

*Brunflo 2005-02-11
Bernt Mevik*

Då jag vaknade, träffade jag min artige värd, herr inspektor Sparrman, och fick av honom veta, att komministern i Undersåker skulle idag middagstiden i ett talrikt sällskap resa till Handöl, icke långt ifrån norska gränsen, samt där hålla gudstjänst för lapparna och även sammanviga ett lappbrudpar. Vilket fynd för mig, som så gärna ville se lappar! Jag fattade strax det beslutet att öka karavanen med min egen person. Men som det är omöjligt att åka denna väg, fann jag för gott att rida, och lämnade mitt åkdon med allt tillbehör hos herr pastor S., dit herr Sparrman följde mig, och där jag först deltog i en munter middagsmåltid. Klockan 2 eftermiddagen stod min skjutshäst sadlad framför dörren, och man hoppades, att jag sannolikt skulle träffa hela sällskapet vid tullen i Duved, för att sedan följande dag med samtliga fortsätta resan vidare.

Den 8 juli, resa ifrån Undersåker till Duveds by, 3 och en fjärdedels mil. Jag lät gå raskt, lik en som har bråttom. Allt är här fjälltrakt. Jag red ibland höga berg, som här och där sänker sig, och bildar vackra dälder, och en brusande ström dånade nedanför dem. Det var en angenäm söndag, och mitt glada lynne tilltog i den mån min häst travade vidare fram. I Åre, en by med annexkyrka till Undersåker, helt nära Åreskutan, var det mycket muntert. Tvenne barndop hade där blivit förrättade, och alla de samlade gästerna satt ännu vid bordet, dit man även nödgade mig. Vilket muntert och livligt folk! och tillika huru städat och manhaftigt. Jag såg här många vackra hustrur och flickor, många stora och smidigt växta karlar. Jämtlänningarna äger i anseende till växten företräde framför många andra svenskar, samt har något småtäckt och lätt i sina ansikten, men icke västmanlänningens och dalkarlens starka drag. Att döma efter de norrmän jag sett, så anser jag dem för jämtlänningarnas halvbröder, samt tror, att Jämtland säkert fått sina första invånare ifrån Norge. Samma smidiga växt, samma finhet och uttryck av vänlighet i anletsdragen, samma ton i språket, att icke omtala de många lika ord, som nyttjas av dem gemensamt, men vilket dock kan härröra av den långa förbindelsen, i vilken Jämtland ända till 17:de århundradet stod med Norge. De är även i avseende till tänkesätt mycket ense med norrmännen, och har genom den ömsesidiga handeln nästan mera att göra med dem, än med omliggande svenska provinser. De anser Trondheim såsom deras egen stad, och kallar sina resor dit, liksom norrmännen, att fara till byn; de kallar även själva norrmännen byamän. Jag befann mig nu här mitt ibland dem på barnsöl, och red sedan, tillika med en stor karavan av dem, till Duvetull. I Jämtland rider nästan alla människor i vanlig sadel och tvärsadel, män, kvinnor, flickor och barn, alla var till häst, och travade muntert omkring mig, varvid jag med min raska skimmel, den jag fått vid Åre, anställde kappridning med flera av dessa muntra amazoner, segrade ömsom och blev ömsom besegrad. På detta sätt travade jag med dem till tullhuset i Duved, och band där en stund min häst. Dessa Människor är mycket fromma; många har 5 eller 6 mil till kyrkan och likväl är de där ganska flitigt. Hela vägen var uppfylld av ridande kyrkfolk, och många måste dock härvid uppoffra tre dagar. De rider hemifrån lördagen, och återkommer först måndagsmiddag hem tillbaka.

Sedan jag bundit min häst, steg jag in i huset, vars ägare, herr tullinspektor Granbom, emottog mig mycket väl. Jag träffade där en del av vårt handölssällskap, komministern i Undersåker herr Lars Festin med en täck dotter och en son, som studerade vid Härnösands gymnasium, tvenne bruksinspektorer, och åtskilliga nämndemän, vilka alla i särskilda ärenden skulle till Handöl. Jag gjorde genast bekantskap med komministern, vilken sedan mycket artigt gjorde mig bekant med sin familj. Här satt jag nu ända till solens nedgång i gott sällskap, där man åt och drack tappert, ty utom flera vinbuteljer tömdes även flera bålar punsch; sedan avtågade jag med komminister Festin en halv mil till Duveds by, där jag tillika med honom och hans familj tog kvarter hos en bonde.

Vid Duved är en gränstull för alla som vill till och ifrån Norge. Vid Duveds by är en gammal skans, vilken dock i 70 år legat öde. Den skulle försvara härvarande Jämtlands gränspass, eller det så kallade Sundet. Härifrån går vägen genom Skurdalsporten till Levanger i Norge, till vars ytterst belägna by Sul man härifrån har 5 mil. Denna väg är icke blott brukbar för ridande personer, utan även för lätta åkdon, men likväl blott mitt sommaren. Om vintern finns här många bekväma vägar genom fjällöppningarna, över tillfrusna floder och sjöar. Det lilla hemmanet Stam en fjärdedels mil ifrån Duveds by, är sista gården på denna väg, men likväl bor här och där längre upp kolonister, som håller hästar till resandes tjänst, samt ska vara både raska och hjälpsamma i dessa farliga trakter; lofvärda egenskaper, som överallt tillhör svenska nationen. Man har på denna bergsväg till resandes bekvämlighet uppbyggt så kallade fjällstugor, små byggnader med några eldrum och stora stall, försedda med ved och hö; även kan man där ombyta hästar. Där är tre sådana, och Jämtlands bönder har först uppbyggt dem till eget behov under deras många resor till Norge. Vid Medstugan, den andra i ordningen, är stallrum för 200 hästar. Dessa stugors invånare kallas fjällstugukarlar, och får av varje hushåll ett visst mått korn till lön. Deras göromål är att betjäna de resande med kvarter, ved, värme och vatten. På flera mil ser man här ingen skog, icke en buske, och således är snö och stormar under den svåra årstiden så mycket farligare. Husen vid Skalstugan, som är de högsta av alla, blir ofta alldeles betäckta med snö, så att resande icke ser mer därav än skorstenarna. Nästan varje år ligger snödrivorna där så högt, att ortens invånare måste minera sig fram och göra sig gångar till och ifrån husen genom snödrivorna, som därvid formerar ordentliga valv. På en halv timme kan brunnar och källor snöga så igen, att man ej kan komma till dem. Då måste en karl arbeta hela dagen och till de resandes tjänst smälta snö. Om sommaren kan man alldeles ensam resa denna väg utan allt besvär, blott man ifrån Skalstugan tar en följeslagare till Sul i Norge.

Det första jag såg i Duveds by var den lapske brudgummen, som rest hit för att köpa ett ankare brännvin till bröllopet, och som nu räknade på att få följa karavanen tillbaka. Sedermera torde jag ha mera att säga om den ärlige Thomas Thomasson. Dessutom befann sig i vårt bondkvarter 15 norrmän, dels resande, dels lurendrejare och prånglare, som alltid stryker omkring vid gränsen; och av kyrkkaravanen ifrån Åre och Undersåker stannade här visst sex familjer. Dessa inkvarterar sig alltid hos sina grannar på vägen, och fortsätter sedan resan följande dag. Man behöver ej krusa mycket för att bli emottagen, utan detta följer av sig självt, vart man kommer, emedan värden vet, att han själv kan som gäst på lika sätt inkvartera sig hos vem han behagar. I vår stuga låg tre bondfamiljer på halm, jag och den unge Festin i ett slags alkov, samt far och dotter tillhoppa i en hög säng. Igenom vårt fönster såg jag nedanför byn den vackra dalen och den där frambrusande floden. Ett skönt vattenfall störtar sig i många smärre till en höjd av 300 fot ifrån bergen ned i floden. Detta utgjorde aftonmusiken, till dess vi somnade.

Blott denna sida av strömmen, vilken sträcker sig omväxlande både till öster och söder, är odlad; den andra visar blott skog, samt här och där några gröna betesplatser. Här däremot ser man nästan gård vid gård. Här finns alltför litet säd, men så mycket mera ängsmark, samt humlegårdar, potatisland och vackra gröna kullar och buskar, där man ser en oräknelig mängd skygga kramsfåglar, trastar och starar. Vem skulle väl kunna tro, att det kan vara en så skön och livlig sommar fyra eller fem mil ifrån gränsfjällen, mitt ibland höga snöberg? Man kan knappt tänka sig en mera skön natur, än denna bergsdäld, i synnerhet den första halva milen omkring Undersåker och Nyland, där strömmen i flera krökningar, med ett ansenligt fall, brusar fram genom bergen. Vid Åre är den större och liknar en vik, varför den där även kallas Åresjön. Bakom tullen ligger högst romantiskt den gamla höjden, på vilken fordom Duveds skans stod: nu är den tätt beväxt med buskar och tallar.

Den 9 juli, resa ifrån Duveds by till Handöl, fyra mil. Idag gick det icke med extrapost, såsom det kan gå i Sveriges flesta provinser, om man vill, utan dels vår karavans storlek samt den myckna av- och påpackningen, dels sjöarna, över vilka man måste ro, dels även provianten och nödiga husgerådssaker, som måste medföras, samt slutligen sällskapet böjelse för nöje och bekvämlighet, som gjorde, att man på de flesta ställen uppehöll sig längre med äta och dricka än billigt var: allt detta förorsakade, att så mycket av dagen åtgick till resan. Då jag vaknade, fann jag sällskapet förökad av en smed, en snickare och en klockare. Dessa skulle nu för handölshögtidens skull lägga sista hand vid kyrkans byggnad. Utom dessa var även en nämnd med, som hade husesyner och taxationer till föremål för resan. Kyrkobyggnadens historia är denna: magister Festin, såsom komminister i Undersåker, är pastor för de lappar, vilka med sina renar bor i denna socken och vid närmaste gränser. Om vintern, då de är närmare med sina renar, kommer de ordentligt till kyrkorna, men om sommaren plägar han en eller två gånger resa till dem till fjällen, och på en gång förrätta förhör, kommunion, dop och bröllop. Detta har hittills skett var som helst, i en lada eller i en bondstuga, men nu hade man för lapparnas bekvämlighets skull i Undersåkers socken härtill i synnerhet utsett Handöl. Vår gode komminister fann dock detta mindre i sin ordning, samt väckte därför fjällapparnas och omkringboende svenskars nit; ett sammanskott gjordes, ett litet kapell byggdes, och därför medtog han nu hantverkare och hjälpare, för att fullborda vad som ännu fattades.

Klockan 7 anlände alla de särskilda hästar vi beställt, och snart infann sig även våra gårdagsvänner, vilka tillbragt natten hos herr Granbom; man började nu sadla och packa på, men detta arbete gick långsamt. Alla hantverksredskap som behövdes till kyrkobyggnaden, ävensom bröllopssänker, proviant, mässhakar och kalkar, sammansnördes i packsadlar och lades på hästarna. Dessa packhästar gick förut i en långsam procession, och sedan gick vi honoratiore, samt de övriga handölsfararna, tillsammans omkring 20 man, och med oss förenade sig sedan en annan svärm ridande, som var övriga av kyrktåget sedan i går. Klockan halv 10 var hela karavanen i rörelse, och vi överfor Duvedsunds färjställe med några och 50 hästar. Därifrån anlände vi snart till gården Staa, där en rik bonde bor, vars bror är en av de rikaste handlarna i Trondheim. Detta Staa är sista gården på vägen till Norge, ehuru de under de sista 30 åren högre upp anlagda nybyggena slutligen även med tiden torde uppnå äran av denna benämning. Den nyssnämnda gården har bekommit sitt namn Staa därav, att alla resande fordom rastade där, innan de anträdde fjällresan högre upp, där numera fjällstugorna är uppbyggda. Gården ligger rätt vackert, på en björkbeväxt kulle, och har en gräsväxt, varöver man kan förundra sig; ägaren föder 70 kor. Icke långt från Staa ligger vid vägen ett högt berg, som består av sand och kalksten, och där finner man ännu på särskilda tavlor samt även i själva bergväggarna en mängd tappra krigares namn ifrån Carl XII:s tid. Då svenskarna år 1718 inryckte här, för att erövra Trondheim och Norge, gjorde de halt, och många av dem klättrade då raskt upp på bergen, samt inristade där sina namn och sina förhoppningar, utan aning därom, att den store Karls fall vid Fredrikshald även skulle bli deras.

Strax på andra sidan om Staa avvek vår väg västerut ifrån norska vägen, samt förvandlade sig strax till skog, klippor och trånga passager, som liknade gångstigar, men på vilka de jämtländska och norska hästarna travar likaså raskt och säkert, som mulåsnorna i Appeninska bergen och Sierra Morena. Vid ett litet ställe kallat Ryeberg kom vi först in i skogen, och på detta ställe ombyttes några hästar och gjordes flera ompackningar. Därifrån hade vi ännu en halv mil till Tångsjön; härifrån gick hästarna tillbaka, och vi rodde under sång och munterhet nära en halv mil över sjön till Tångböle, en liten snygg by; några hästar med pålastade saker hade emellertid gått en elak och krokig väg till vänster omkring sjön. I Tångböle började man åter äta och dricka, liksom på alla ställen, dit vi anlände. Strax vid ankomsten dukades bordet,

då laxöring och rör, tvenne förträffliga slag av lax, av vilka den senare något liknar braxen, framsattes genast både kokad och stekt, att icke omtala skön mjölk, färsk ost, samt rökt älg- och nötkött. Man måste även till värdens heder, visa sig rask att förtära öl och brännvin. Den dagen tror jag visst, att jag blott av plikt svalde mina åtta supar, varefter dock den därav förorsakade hettan avkyldes genom påföljande regnskurar. O Rousseau! här syns den gamla enfalden, oskulden och manliga styrkan vara ännu mera hemmastadd, än i Alpernas dälдер. Vilka beskedliga, okonstlade människor! Huru liten och obetydlig fann jag mig icke, i jämförelse med dem, jag som kallas en bildad och upplyst man! De behövde icke och ville icke taga emot mina pengar - föraktliga metall, varigenom den rike tror sig kunna göra alla till sina slavar! – de ville icke en gång emottaga skjutspengar för min häst, åtminstone kunde jag alldeles icke förmå dem att emottaga de lagligen förordnade 12 skillingarna för milen; jag kunde ej påtruga dem mera än 8 skilling.

Även här behövdes två fulla timmar till av- och påpackning samt omsadling; sedan travade vi raskt genom kärr och skog till Vallarna, en liten by belägen omkring 3 fjärdedels mil i rätt linje ifrån Handöl, målet för vår resa, men dit man dock har halvannan mil över sjön, den man måste överfara. Denna lilla by ligger, liksom de föregående, i en fruktbar trakt, med sjö och äng. På höjden av ängsbacken står monument, till sorgligt minne av ihjälfrusna tappra krigare, vilka i denna nejd omkom tusentals, och ligger här begravda. Jag vill berätta deras historia, sådan den av en samtida man blivit omtalad genom dess son Hagström, vilken år 1749 igenomreste och beskrev Jämtland.

Den norra svenska armén, vilken i förbindelse med den södra år 1718 skulle fullborda Norges erövring, hade lyckligt börjat sitt fälttåg, samt tagit i besittning Trondheim och hela norra delen av Norge. Då anlände den sorgliga tidningen om kungens död, och därvid sjönk folkets hela mod. Soldaterna tänkte nu blott på återtåg, och företog det endast alltför hastigt. Vid årets slut gick deras marsch ifrån Tydale i Norge, väster om de fjäll, vilka är kända under namnet Snasen, till Handöl i Jämtland, en fjällväg av åtta mil. Nyårsdagen 1719 besteg de först fjällen. Knappt befann de sig på dem, förrän den svåraste undergång tycktes tillika med nya året möta de tågande. Hastigt uppkom en förfärlig storm ifrån nordväst, vilken svepte in hela himlen i ett snömoln, och begravnade jorden under ofantliga snömassor; kölden var tillika så gruvlig, att man i dessa trakter nästan aldrig känt dess like. Folket, som kunnat slåss med hela världen, så länge kung Karl levde, blev häröver nästan alldeles modlöst, och likasom förstocket till förståndet. Här fanns på flera mil ingen skog, så att man kunde göra upp eld och värma sig. Ansikten och händer svullnade av den hastiga kölden, en del av manskapet sjuknade, och dog strax första aftonen. Natten till den 2 januari slog de läger mitt ibland fjällen på en liten sjö i en dæld. Nästa dag gryning, då tåget skulle vidare fortsättas, fann man några hundra ihjälfrusna människor, av vilka några stod alldeles raka bredvid varandra, såsom om de ännu varit levande; men när man blott rörde litet vid dem, så stupade de till marken, liksom kullslagna bildstoder. Ovädret fortfor med lika häftighet, både med köld och snö, men likväl fortsattes marschen. Under vägen stupade den ene efter den andre, ryttare och fotfolk, så att liken låg hoptals på vägen, där man framtågat. Artilleri och bagage, slädar och hästar blev kvarstående här och där, sedan manskapet frusit ihjäl, och några blivit levande begravna i snö, ur vilken de av matthet icke åter kunde arbeta sig fram, utan omkom på stället, där de satt sig eller berett sig en lägerplats. Aftonen före den 3 januari lägrade manskapet sig på en liten ström, kallad Enan, och som ifrån fjällen framflyter till Handöl. Här måste även större delen av armén tillbringa sin tredje natt i ett lika ömkansvärt tillstånd, ty i anseende till det våldsamma urvädret stod folket likasom i ett tjockt moln, så att ingen kunde finna vägen, eller se 20 steg framför sig. En av de vägvisare, som följde armén ifrån Norge, dog första natten, och den andre hade följt förtroppen. Här måste man ligga under bar himmel, och

uthärda den mest bistra och genomträngande köld. De bästa kläder skyddade härvid alltför litet, och ingen eld kunde fås, varigenom man något kunnat uppvärmas. Oaktat alla de medlidande känslor en olyckskamrat kunde ha för den andre, vem kunde dock bistå de många svaga och döende? alla var i lika nöd, och de ömmaste känslor måste nödvändigt stelna under den bistra köld och den dödsfara, som lika omgav alla. Om en satte sig ned för att vila sig, eller sova, så blev han så hastigt angripen av kölden, att han knappt förmådde åter resa sig upp, och med rörelse eller arbete åter uppliva sina stelnade lemmar. Den som beständigt var i rörelse bärgade sig bäst; men för att kunna det, måste man ha ovanlig kroppsstyrka. Några jämtländska soldater visste, att Enan flyter till Handöl. De högg därför hål på isen, och nyttjade sedan vattnet som flyter ifrån norska fjällen genom denna älv såsom en ny vägvisare till Jämtland. Ifrån detta tredje nattläger uppbröt manskapet på tvenne olika vägar och åtskildes. En del följde älven till Handöl, en annan del gick över fjällen Snasen, och anlände äntligen därifrån genom en skog till en by i Jämtland. Men de som följde älven, ankom icke lika fort till Handöl, många var till och med 4 eller 6 nätter på dessa rysliga fjäll; många for alldeles vilse, sedan de blivit skilda ifrån den stora hopen, och förgicks slutligen. Då manskapet omsider anlände till Handöl, och därifrån till Vallarna, hur skulle de få härbärke i så få hus? De fleste var halvdöda, huru skulle de bli inkvarterade och få riktig skötsel? Dagligen omkom stora hopar liksom flugor, såväl på vägen, som i kvarteren. Berättaren slutar omsider med dessa ord: regementsfältskären Pehr Hagström, min salige fader, som var med på denna svåra färd, berättade mig ofta, att han på återtaget ifrån Norge fyllde många tunnor med avsågade händer och fötter, som blivit förkylda på fjällen.

Vårt bagage gick ifrån Vallarna till sjön Ånn, där det inlastades i en stor båt; tvenne andra var i beredskap för oss. Det regnade mycket, och därjämte måste vi genom ett kärr vada ned till sjön, och stå där länge, innan allt blev färdigt och kom i rörelse. Slutligen var den stackars lapske brudgummen en ny orsak till dröjsmål. Till följe av vår skeppares orimliga fördom, ville man ej mottaga honom i den båt, där jag befann mig, och den andra, som redan var långt förut, måste därför vända om och förbarma sig över honom, så framt han icke där i regn och väta, och långt skild ifrån målet för sin längtan, skulle se sig nödsakad att avbida ett annat tillfälle att komma över. Komministern höll en straffpredikan för vår roddare; men om denna verkade något, så måste vi oskyldiga även lida med honom, ty himlen göt hiskliga skurar över oss. Vi hade halvannan mil till Handöl, i anseende till en förarglig landudde, som löper långt ut i sjön, och omkring vilken vi måste ro. Små holmar, flytande träd, änder, vilda gråberg och snöberg runt omkring, visade omväxlingar nog under farten, också sökte vi med sång och skämt muntra oss under den besvärliga vätan, som trängde ända in på kroppen. Slutligen inlöpte vår båt först till den lilla Enan, den jag ovanför omtalat. Den andra båten hade skilt sig ifrån oss och ville taga en annan väg, men måste styra nära intill land, innan den kunde komma till älven, och fastnade slutligen. Alla manspersoner måste stiga utur, vada några hundrade steg i vattnet ända till midjan, och därunder skjuta fram båten och kvinnfolken. Detta uppträde var löjligt nog, men i själva verket blev de vadande härvid icke mycket våtare, än vi alla var. Vi väntade till dess deras båt lossnat, och landade slutligen på en gång, omkring 500 steg ifrån Handöl. Jag inkvarterade mig tillika med komministers familj hos en bonde, de övriga fördelade sig hos tvenne andra, så nära intill oss, att vi alla inom två minuter kunde träffas. Vi fick ett stort rum, varest en stor spis redan lågade emot oss, när vi anlände, ty det var jämte regnet rätt kallt, och en nordvästvind blåste ifrån snöbergen. Alla satte sig omkring elden för att torka sina kläder, och snart stod även en måltid på bordet, bestående av skön fisk, mjölk, rentungor och vanligt tillbehör. Vi höll till godo, och filosoferade över den viktigaste frågan, om det var bättre att vara ute i ett så häftigt regn, eller att i solhetta plågas av myggor. Slutligen anlände lapparna, då ett åtminstone för mig alldeles nytt levnadssätt börjades.

I anseende till gudstjänsten och bröllopet hade de drivit sina renar längre bort ifrån fjällen, och till en del redan dagen förut ankommit. Till kvarter hade de dels hyrt sig en stor lada, dels låg de i stugorna hos bönderna omkring spisen; även hade man anställt själva bröllopet i en av de rymligaste bondstugorna. Bruden och hennes närmast anhöriga kom nu efter viss ordning, och hälsade på den hederlige komministern, deras andlige fader, den de också icke nämner med annan titel än far lille. En timme innan vi gick till sängs fick jag ännu roa mig åt dem. Flera av dem stannade kvar i stugan mitt emot oss, hos vår artige värd, där vår klockare och kyrkobyggmästarna även var inkvarterade. De drack tappert, för att uppfriska sina våta kroppar efter regnet, och blev inom sig så högljudda, att vår sömn därav bortjagades. Slutligen blev där en ordentlig träta, varför jag sprang upp och gick in till dem. Då stod klockaren och en rik lapp, vid namn Anders Olsson, som ett par röda kalkontuppar, emot varandra, och svor duktigt. I all min livstid har jag ej sett så löjligt uppträde, eller skrattat mera. Klockaren med till hälften bibliska till hälften pedantiska fraser, blandade rent och orent tillsammans, och göt det än som glödande kol, än som smutsvatten över den lapske renommistens huvud. Deras svordomar, med vilka de alltid slutade, var de lustigaste. Lappen yttrade denna kraftiga önskan! På näverskor ska du leva och dö, du hund! sådana brukas nämligen blott av de fattigaste. Klockaren däremot som glömde sitt och lappens tillstånd, önskade honom, att grönt gräs måtte växa på hans tröskel; det bästa man möjligen kan önska en herde. Efter ett långvarigt buller kom de slutligen till ro, och vi fick åter insomna.

Följande morgon var väderleken åter tung och mörk. Detta var själva tillredelsedagen. Prästen med sina hantlangare begav sig till kyrkbyggnaden, jag lät sadla en häst åt mig, och red ut klockan 10, under det brudgummens bror Ol Thomasson och den unge Lars Festin, såsom ledsagare och vänner, gick bredvid mig. Min avsikt var, att bese de lapska hushållsanstalterna; deras kojor och hjordar. För bröllopets skull hade de drivit de flesta av sina hjordar ifrån högre fjällen närmare till Handöl, och vi behövde blott göra en resa av 3 fjärdedels mil, för att tillfredsställa våra önsknings. Men vilken resa och vilken ritt! Min aristokratiska distinktion såsom ridande var härvid rätt löjlig, och jag ansåg mig själv nästan lik mannen, som på egna ben spatserade inuti den bottenlösa portchaisen. Såsom rask fotgångare, hade jag länge satt mig emot att rida på denna färd, men min värd påtrugade mig hästen, och nu red jag av blott artighet, samt blottställde därvid både mina ben och mitt liv. Först red jag uppför ett högt berg, sedan gick det över fjäll, stenar och kärr. Två gånger stupade min häst på stenarna, tio gånger måste jag stiga utav i morasen, och lämna den nedsjunkande hästen friare andedräkt, för att kunna uppstiga. På detta sätt blev jag fullstänkt och nedsmutsad, under det mina följeslagare helt stilla valde den bästa stigen över backar, trädstammar och stenar. Denna gång var jag en trogen bild av den tomma förnämheten, och måste le, då mina reskamrater alldeles icke ville tillåta, att jag skulle gå bredvid dem, och leda hästen. Himlen över oss var betäckt med tjocka moln, och duggade smått, varvid vi ej kunde se 20 steg ifrån oss. Så gick vägen över många bäckar och av snö tillkomna vattendammar emellan Handöls- och Snasaffjäll. Det sista var tjockt betäckt med snö, och nordvästvinden blåste därifrån rätt kall ned på oss. Ol Thomasson förvillade sig i dimman om vägen, till lappkojorna, då han trodde, att vi icke borde ha långt kvar. Då lade han sig ned på magen och nyttjade några sekunder sin vädrande näsa, samt ropade sedan glad, att hjorden ej kunde vara långt borta. Knappt hade vi också kommit några hundra steg längre fram, förrän vi såg kojorna, och själva hjorden gav sin närvaro till känna genom ett obehagligt bölande! Ah, ah, ett ljud, som alldeles liknar första tonen av grodornas musik, om man blott föreställer sig densamma trefaldigt starkare. Det var just en önskelig stund för oss, ty nu var hela hjorden, utgörande ungefär 900 djur, instängd för att mjölkas.

På denna betesplats helt nära under Snasahögarna var fem kojor uppsatta. Sådana kojor är beständiga på flera ställen, i synnerhet på sådana, varest finns rik gräsväxt och om vintern mycken renmossa. Det är otroligt i vad skön växt gräset står här under snöbergen, och björkar omskuggar även alla bäckar, så att lapparna icke heller är i förlägenhet om bränsle. Ol Thomasson förde oss omkring i alla kojorna, där det nu fanns blott några drängar och pigor samt ungefär ett dussin barnungar; alla de övriga, som hörde till dessa boningar, var i Handöl, för att följande dag bevista bröllopet. Här började det förfärligt regna ur ett tjockt moln, som drog sig omkring det nära liggande fjällberget; vi tog därför kvarter i en av kojorna, ungefär halvannan timme, till dess regnet var förbi. Mitt i kojor var eld, man pålade mera bränsle, och vilade oss alla runt omkring, på den sidan där minsta röken var. Knappt hade Ol Thomasson kommit i stillhet, förrän han snarkade mitt ibland sina tre hundar, utan att bekymra sig om oss, som språkade om lapparnas levnadssätt och varjehanda lapska historier. Huru ser då en sådan koja ut? Hon är uppsatt i kägelform av armtjocka stänger, vilkas spetsar, ovan till sammanställda, är genomflätade med ris, samt belagda med torv, vadmal och näver. De mera förmögna plägar betäcka hela kojor, i synnerhet den som nyttjas om vintern, med vadmal. Ovan till är en öppning, varigenom röken går ut, men vilken, om vinden fordrar det, understundom även göres på sidan. I stället för dörr är en låg öppning, igenom vilken man kryper in, och den har även ett förhänge av vadmal. En sådan koja har ned till ungefär två manslängder i diameter, och är en eller halvannan manslängd hög. Mittuti brinner den nästan eviga elden, den man om vintern, i anseende till kölden, nästan aldrig kan vara utan, och om sommaren måste man för myggorna underhålla den även in på natten. Runt omkring har man utbredd många garvade renhudar, på vilka man sitter och ligger; då man ska sova, betäcker man sig med varmare renhudar och annat pälsverk. Hundarna, såsom lapparnas trognaste följeslagare, ligger halvdussintals alltid emellan dem själva och deras barn. Det förekom mig, som skulle dessa djur ha alldeles antagit utseende efter den ödsliga och vilda trakt, varuti de lever, samt deras husbönders mulna och stumma min. Kökssaker, korgar och andra kärl står på ett särskilt ställe. Vad nätthet och konstskicklighet utvisar icke dessa arbeten! Huru gärna hade jag icke tagit något därav med mig hem till mitt fädernesland, om jag blott kunnat hoppas att framskaffa det alldeles helt. Lappen utskär av masurbjörk de nättaste mjölkkärl, ämbar och skålar, varvid allt, till och med handtaget, utgör ett enda stycke, ofta prytt med vackra rankor och djurfigurer; jag har aldrig sett vackrare korgar av mångfaldig form, och vilka med skäl skulle kunna ställas på den förnämsta europeiska Aspasiaskoalett, eller på den störste yppighetsälskares bord. Deras skedar av renhorn är även nätta och prydda med varjehanda utskärningar. Lapparna skulle verkligen kunna använda denna färdighet i träarbeten såsom en ordentlig näringsgren, ty under den långa och ljusa sommaren kunde de ha tillräcklig tid och ledighet därtill; men de frågar ej mycket efter en förtjänst, som kostar dem möda och arbete, och även de fattigaste ibland dem lider hellre nöd, än de vill förmå sig att företaga ett arbete, som syns dem ligga alldeles utom deras vanliga levnadskrets. De har samma tänkesätt som de flesta nomadiska folkslag, att blott arbeta för närmaste behov och för det allra nödvändigaste.

Sedan regnet upphört, väckte vi den snarkande Ol Thomasson, han tänkte på sin pipa, och vi gick ut för att något närmare bese den stora hjorden och mjölkningen. Denna hjord var slutet inom en inhägnad, den lapparna till detta behov vanligen gör av pålar och stora inflätade grenar, helt nära kojorna, samt intager alltid några träd inom densamma, vid vilka man under mjölkningen kan binda djuren. Här var ungefär 900 renar, mest kor och kalvar; flera oxar och äldre kalvar får fritt gå utanför, och dem driver de blott vid flyttningen ifrån ett ställe till ett annat åter tillhoppa med den stora hjorden. Ehuru renarna är tama, står de dock icke gärna stilla vid mjölkningen, och tål icke en gång att man kommer dem mycket nära; lapparna och deras flickor måste därför på samma sätt som de romerska retiarii söka till att

kasta ett tåg över deras horn. Detta gör de även med förundransvärd skicklighet, och kastar ett långt rep på 10 till 15 fots avstånd så precist, att de av tre gånger sällan mer än en gång förfelar djurets huvud. Så snart de på detta sätt fått djuret fast, bindes det vid ett träd och mjölkas. Då dessa djur har sina kalvar hos sig, så är en fjärdedels kanna mjölk det högsta djuret ger varje gång, men vanligen mycket mindre. Men denna mjölk är utomordentligt fet, mycket fetare än getmjölk, och löper ihop nästan strax efter sedan den blivit mjölkad. Vår Ol Thomasson uppkokade sådan mjölk åt oss, blåste först, åt sedan några skedar, och lät därefter skålen gå omkring till oss. Jag måste tillstå, att jag blev mer än mätt blott av tre eller fyra skedar som jag förtärde, ehuru smaken är mycket kryddaktig och god.

Renen är ett så skönt djur, och så ofta beskriven, att jag kan spara mig den mödan att öka hans beröm. Men vilket besvär och verklig plåga att vårda och sköta honom! Hans ägare är väl av alla nomader underkastad de största mödor, blott vanan kan göra ett sådant levnadssätt angenämt, och likväl håller sig de fleste lappar, ävensom alla halvilda människor, med obeskrivlig kärlek vid deras förfäders levnadssätt. De ser svenskarnas bekvämlighet, njuter den understundom i deras sällskap, och kanske även avundas dem; men så snart frågan är, att bortbyta deras ostadiga levnadssätt i fullrökta och smutsiga kojor emot ett mera bekvämt, så förblir de hårdnackat vid det gamla. Många lappar har 10,000 till 20,000 riksdalers förmögenhet. Men om dessa också något bättre sköter sin utvärtes människa, röker mer och bättre tobak, samt förtär bättre brännvin än de övriga, så liknar de dock i allt annat fullkomligt sina landsmän i allmänhet. Man har hittills inget exempel, att en sådan lappmagnat blivit avfälling, och genom inköp av en fastighet eller i borgerligt leverne gjort sig lik de övriga Sveriges invånare. Och vilket liv! Idag var det en verklig sommardag, men här emellan snöbergen var det regnigt och en genomträngande köld. Herdarnas och de mjölkandes skinnklädnad var genomblöt ända över midjan. I detta tillstånd måste de, ända till dess de blir avlösta, och ofta under den ännu kallare natten, följa hjorden; sedan de blivit lediga, lägger de sig så våta de är vid elden att torka sig, och snarkar ibland hundarna. Men sommaren med sina varma dagar är dock oaktat dessa alpers snö, regn- och hagelskurar, som ej sällan inträffar, en verklig gyllene tid, då man tänker på deras vinter. Åtta månader i snön, och av dessa fyra i ett långt mörker uru gruvligt skulle icke detta förefalla den, som ifrån barndomen ej blivit uppfostrad till dessa skiften! Och då denna svåra årstid kommer, under vilken de övriga som bor under Nordstjärnan kan bättre vila ut ifrån sina arbeten, måste däremot lappen vara dubbelt verksam. Då är filfrasen mest hungrig och vargen mest glupsk, och då är lappen själv ofta i förlägenhet om föda för sina djur. Dubbelt så många herdar och hundar måste vara i rörelse, och boskapen kan under den långa natten ej drivas till vila på ett säkert ställe, utan måste, i anseende till mindre tillgång på foder, även om midnatten vara ute på marken, för att genom en förlängd betestid ersätta bristen. Vargen är då fruktansvärd, djuren och även herdarna märker redan på avstånd hans annalkande, och ofta ska det då vara nästan omöjligt att hålla hjorden tillhopa, som just genom en rädd flykt blottställer sig för den mordiske rövarens tänder. Ol Thomasson gjorde den anmärkningen, att vargen på långliga tider ej varit så fruktansvärd, eller gjort så mycken skada, som de första fem åren efter sista ryska kriget. Man tror, att vapenbullret i Finland jagat många av detta släkte till Västerbotten och Lappmarken. Järven eller filfrasen är även lapparnas grymma fiende, och förövar ofta stöld på deras förråd av kött och mjölk.

Efter måltiden besåg jag närmare det inre av kojorna, husgeråd, mjölk- och ostkärl, samt sättet huru de förvarar sitt kött, varav de just nu ej har stora förråd. Ol Thomasson, såsom sakkunnig, måste berätta och förklara mycket för mig, samt presentera mig barn och gummor. Slutligen gav jag hans barn några åttaskillingstycken, och vi anträdde återresan, som på

samma väg och med samma äventyr lyckligt fullbordades. Det enda nya, som jag dock blott flyktigt såg, var en bäver i en bäck, ej långt ifrån Handöl.

Klockan 7 var jag åter hemma, och snart kom även komministern med sina hjälpare tillbaka ifrån kyrkbyggnaden, då vi efter dagens mödor och arbeten nu höll en glad aftonmåltid. Sedan gjorde jag jämte min gode vän, bruksinspektorn vid Åreskutans koppargruva, ännu en liten aftonexkursion. Denne hade, tillika med en hel nämnd, samt sin vän länsman Huss, kommit hit, för att upprätta inventarium över en del av byn Handöl. Handöl jämte många hemman och skogar är nämligen anslagna till Jämtlands koppargruvor, och tillhör ännu det sällskap, som är i besittning av Åreskutans gruva. År 1738 bröt man även kopparmalm här vid Handöl, och vi besåg gruvorna, dem man färdas nära förbi, då man ärnar sig åt lappkojorna. Dessa gruvor ligger nu öde, men inspektorn tror, att man ännu en gång torde försöka, om ett mera klokt och metodiskt arbete icke skulle kunna bättre löna mödan nu, än den tiden, då man med okunnighet och vårdslöshet började dessa försök. Nu är den berömde bergshauptman Polheimer här, vilken länge arbetat vid stenkolsbrotten i Skåne, och han reser omkring för att bese dessa gruvor. Man lovar sig mycket av denna resa för nya gruvbrott, samt bättre inrättning och arbete i det hela. Vår väg gick till täljstensbrotten, vilka under namn av Handöls Täljstensbrott är kända i hela Sverige. De är belägna söderut, omkring ett tusende steg ifrån byn. Vi för över den brusande Handölsälven, gick längs utmed densamma på våta ängar, och uppklättrade sedan emellan de drypande träden på en slipprig gångstig uppför ett brant berg, där man finner 15 eller 20 öppnade och bearbetade gruvor, av vilka många är på ett oförståndigt sätt höljda och tillstoppade med sten och grus. Täljstenen, som låter lätt hugga sig, är gröngrå, med sina gröna ränder, och till en del rätt vacker. Man har aldrig efter en viss metod brutit densamma, utan alltid på vinst och förlust. Varje bonde eller torpare i Handöl utser för sig ett visst ställe, samt börjar att bryta och hugga såsom honom gott synes, och såsom han det förstår. Man tänker därvid alldeles icke på framtiden eller på ordentligt arbete. På sådant sätt förstörs de bästa gruvor genom fall och igenfyllning. Av denna sten hugger bönderna allehanda kärl, skålar, grytor och pannor till husbehov; men i synnerhet används den till ugnar, vilka både till färg och varaktighet är lika förträffliga. I hela Norrland, ända till de södra provinserna, drivs handel därmed, och mången bonde förtjänar därpå över etthundra riksdaler årligen. Men vid en bättre och mera planmässig behandling måste dock dessa stenbrott ge mycket större avkastning.

Häriifrån gick vi över berget till Handölsälvens höga vattenfall, vilket redan på avstånd med sitt dån förkunnade sig för oss. Vilket skådespel! Trollhättan och Älvkarleby, vad skulle ni vara, om denna ström hade ert vatten? Jag anser dock detta fall för det högsta, som jag sett i Sverige. Hela fallets höjd är åtminstone 350 fot, och den branta störtningen, på tvenne ställen, 50 eller 60. Även nu hade vattnet där sin fyllnad, genom det myckna regnet under de sista 14 dagarna, samt snöns smältning på berget; men huru måtte det väl se ut vid början av våren! Man märker detta av strömmens ofantliga bana i berget, ty nu stod jag torrskodd i en del av densamma vid fallet, där annars vanligen ofantliga vattenmassor brusar om varandra. En halv timme stod vi här bägge, den nedgående solen målade tusende regnbågar för oss, och sedan gick vi hem fullstänkta och våta, men vid gott lynne.

Det återstående av aftonen, ända fram åt midnatt, förnöttes ibland lapparna; jag språkade med dem samt trakterade Ol Thomasson och brudparet med juxt; så kallar de brännvin, det enda lapska ord jag minns, ty det klingade så ofta för mina öron, att det slutligen nödvändigt måste fastna. Alla dessa lappar talade för övrigt, jämte deras modersmål, även svenska och norska, och mitt samtal med dem var naturligtvis på svenska. De talar tämligen korrekt, men utan accent, och sjunger fram orden på ett motbjudande sätt, vilket de även gör i deras eget

språk. Det är ett verkligt väsende och pipande, liksom Homeri hjältars och hjältinnors kraftlösa röster hos de underjordiska. Halvdruckna sjöng även några av dem små visor på deras eget språk för mig. Det sker med mycket hastiga avbrott i tonen, och de slutar alltid klagande, emedan de på ett sorgligt sätt utdrar sista tonerna. Natten blev nu mycket skön mitt ibland susande regnskurar. Aldrig har jag sett snöbergen i afton- och morgonglansen, och med det meteoriska återskenet av deras vita toppar; så magiskt och spöklikt, som nu. Regnet, min gamle fiende, var mig dock mycket besvärligt, ehuru alla skattade sig lyckliga att här ha kalla dagar. Inget ställe är nämligen mera beryktat för sina myggor, än Handöl. På varma dagar ska dessa insekter plåga folket på ett odrägligt sätt, och icke kunna undvikas. Min gode komminister åtminstone tycktes icke kunna fägna sig nog över denna väderlek. Dessa förtretliga kräk, vilkas bekantskap jag väl förut gjort, men vilkas fruktansvärda makt jag först fick lära känna vid min avresa ifrån Jämtland till Hälsingland, är nästan osynligt små, och flyger vid varma aftnar och morgonstunder, även ofta ända till midnatt, i så tjocka hopar, att luften syns förmörkad av dem. Nästan vid varje andedrag har man mun och näsa fulla av dem. Icke blott händer och ansikte är blottställda för deras raseri, utan alldenstund de är så små, tränger de sig under rockärmen och även under skjortan, samt biter armarna ända upp till axlarna. Man kallar dem vanligen harkrankar, och i konstspråket nämns de: *culex cinereus abdomine annulus fuscis octo*. Deras styng är högst giftigt; killingar och lamm ska här understundom dö av de bulor, som därav uppsväller. Man plägar bestryka såväl dessa djur som hästar, på de ömmaste och mest blottställda ställen, med en salva. Myggorna är så fruktansvärda i dessa trakter, att kreaturen om sommaren ofta uppklätrar på de högsta fjäll och tar sin tillflykt i snön, för att undvika dem, emedan de för kölden därstädes och den kulna vind, som blåser därifrån, då måste ge vika. Människor som är sysselsatta ute på marken, och ej har tid att jaga denna ohyra ifrån sig, överstryker ansikte och händer med en blandning av fett och tjära; härtill är de i synnerhet nödsakade, när de går ut för att bärga hö. Av samma orsak bär även de som går barfota alltid en halvstrumpa, vilken räcker ända över fotknölen. Den 11 juli var bröllopsdagen, och för mig en av de mest intressanta dagar jag överlevt. Brudparets utsmyckande medtog större delen av morgonen, samt var komiskt nog. Komministerns unge son drog försorg om brudgummens klädsel, och hans hyggliga syster om brudens, som nu måste uthärda mycket tumult i sitt hår. Och vad blev väl resultatet av allt detta? Den ärlige Thomas Thomasson såg ut, efter fullbordat mästarverk, alldeles som en beskedlig trädgårdsmästare eller vävare hos oss, då han med sin hjärtälskade ska träda i brudstol. Man hade sammansnott i hans nacke, en stor hårpiska, som hängde långt ned på ryggen: ett par stora lockar, som liknade skanskorgar, betäckte hans tinningar, och framhåret var hopfriserat till en duktig valk, allt väl besmört med pomada och rikligen inpuadrat med kornmjöl. För övrigt var han ända ifrån huvudet till fötterna gömd i svensk bondhögtidsdräkt, bar en grå rock med runda silverknappar, en röd kalminksväst, en svart silkeshalsduk, blå byxor och strumpor, och prydliga skor med stora silverspännen. Då man avräknar det tragiska, hans min och i synnerhet kroppsställning, som alldeles icke passade till dessa kläder, så anstod dock det hela vår Thomas just icke så illa, emedan han var en av de största och bäst bildade lappar. Men hans brud däremot var en allrakäresta ful hjärtunge, liten och torr, den fullkomligaste lappfysionomi, med små fuktiga och dunkla ögon; därjämte var hon krokig och sned i sin högtidsdräkt som en violinstråke, men prydd med smycken och juveler, vilket allt till det mesta var lånat ur och ifrån hennes vackra putserskas garderob och toalett.

Sedan jag sett mig mätt på hela denna härlighet och de övriga lapska bröllopsgästerna, begav jag mig till kyrkan. Klockan var 9 och första akten av den långa gudstjänsten för idag förbi, nämligen kyrkans och kyrkogårdens invigning. Det lilla träkapellet var rymligt nog för en församling av 150 personer, hade snygga ljusa fönster, och var brokigt beprytt på flera ställen av en bondmålare med blå och vita strimmor annolikt de enda färger han ägde. Genom

prästens dristighet hade hela innanredet dagen förut blivit fullbordat. Bänkar, altare och predikstol gjordes på en dag, allt ganska bra, till en del grant, i den mån man här kunde ha det. Han hade fått altaret och predikstolen ifrån Frösön; båda var nu förlorat uppsatta tills vidare. Den lilla duvan, svävande över prästens huvud, fattades icke heller, ehuru ena vingen var sönderbruten, och maskstyg redan syntes här och där i dess kropp. Denna duva, och de övriga kyrkoprydnaderna hade förut legat bortglömda i Frösöns kyrka, och var förmodligen sina hundra år gamla.

Just som jag inträdde i kyrkan, började skriftermålet med lapparna och de häromkring boende svenskar, samt därefter katekesförhör med lapska ungdomen, vilket allt varade halvannan timme, tills emot klockan 11. Jag fågnade mig över den hederlige Festins förnuftiga metod, som så tydligt och enkelt efterfrågade och förklarade allt, men ännu mera beundrade jag ungdomens kunskaper och skicklighet. Nog har man i Sveriges norra pastorat här och där tillsatt skolmästare, och om vintern kommer lapparna även ofta till kyrkorna; men huru många månader måste de icke umbära all själsföda! men likväl kunde de flesta här sina läxor utantill, och vad som vill säga ännu mera, de kunde även lätt och träffande ge förklaringar och svar däröver. Festin berömde dem även i svenskarnas närvaro, för det de i sina ödemarker och ibland nakna och vilda berg mera beflitade sig om Guds ord, än de, vilka dock i rikare mått åtnjöt himlens och jordens gåvor, samt livets glädje och bekvämlighet.

Härefter följde en begravning. Ett lapskt lik nedsänktes i den nyss invigda jorden, och under den fria himlen sjöngs av alla närvarande en psalm. Detta upptråde rörde mig djupt. Det förekom mig, som om döden med alla sina sorgsna bilder stått här runtomkring mig, ty han syntes avmålade i så många människors ansikten. De ädle svenskarna stod där, resliga och stolta, med mera fria blickar; men lapparna jag kan ej beskriva med vad uttryck i min och åtbörder de besåg den mörka graven. Det melankoliska och tragiska, som redan förut nästan alltid röjs i deras miner, uttryckte sig nu med full styrka dessa små svaga skepnader, det vilda och mystiska som vilade över deras pannor och ögon, vilka motsatta bilder emot dem av andra livet! Liket hade blivit fört sju mil och var fyra veckor gammalt. Lapparna medförde även begravningsbetyg ifrån norska präster över döda, som hört till Undersåkers församling, och till en del blivit begravna i Norge, ävensom några framgav andra betyg, att de här och där kommunicerat och bevistat gudstjänsten i andra socknar.

Efter sorgen började glädjen. Man sjöng en vacker sommarpsalm: "Den blomstertid nu kommer" och sedan höll herr Festin en enkel och begriplig predikan över Guds församlings grundläggning på jorden, och att överallt, på de mest fruktbärande fält, i ödemarker och ibland snöbetäckta berg, där några församlar sig till gemensam andakt, där bygges Herrans tempel, och firas hans ära värdigt. Efter predikan kom ordningen först till brudgummen. Han framtog en mängd skillingstycken, med vilka han gick runt omkring, och tryckte ett sådant i handen på var och en av de närvarande, den han ville visa en särdeles aktning, och vilken sedan borde offra det på altaret, för att därmed kraftigt lyckönska honom till sitt nya husliga stånd. Man torde tycka, att var och en väl kunde offra en skärv ur sin egen pung; men denna plägsed är här, som några tror, ursprungligen kommen ifrån den fördomen, som nu till det mesta är alldeles föråldrad, att man med främmande mynt skulle kunna tillfoga de nygifva något ont, men med det egna mynt, vilket brudgummen förut lägger i den offrandes hand, ska då det ondas makt försvinna. Sedan brudgummen slutat sin rundgång, blev brudparet ordentligt sammanvigt, en brudpsalm sjöngs, vi gick och offrade, vi gick och lyckönskade, och slutligen vi gick för att kalasa.

Men nej. Först måste vi se tvenne barn döpas, ett lapskt och ett svenskt. Vilken skillnad emellan dessa barns fysionomi och även storlek! det lapska var dock fem veckor, det svenska blott 14 dagar, men det senare var nästan dubbelt så tungt. Här vankades nu barnsöl, och vi främmande måste alla vara med. Allt detta drog ut ända till klockan tre.

Nu först samlades sällskapet i bröllopsstugan. Denna var stor och rymlig, i bondgården jämte mitt kvarter, och innefattade nu, då sällskapet mönstrades, 40 lappar av båda könen, samt 20 svenskar, vi honoratiores inberäknade. Brud och brudgum satte sig under en himmel, som bildades av ett vitt lakan, prytt med glitter och band, over deras plats; deras namn stod med stora bokstäver skrivna på väggen. Näst dem satte sig prästen med sin dotter, och sedan vi andra i vederbörlig ordning. Först togs en aptitväckare, en sup, jämte rentungor och renost. Sedan följde åtskilliga rätter tätt efter varandra, sådana som lapparna måste ha vid alla bröllop. Första fatet bestod av skön fisk, rör eller alplax och av ett slags foreller, vilkas namn jag glömt. Därefter följde en rätt på renmjölk och renost, som smakade mig förträffligt, därefter en färsk renstek, och slutligen smör och bröd samt andra supen. I anseende till de många skålar som dracks i brännvin och starkt öl, varade måltiden dock över två timmar. Den gode Ol Thomasson, min följeslagare under gårdagen, var skänksven, den störste hyggligaste och muntraste av alla närvarande lappar, och vilken idag med roliga infall och sitt bemödande att uppmuntra sin brors gäster i synnerhet utmärkte sig. Denne lustige skänksven var lätt på foten och överallt till hands för var och en, samt förstod även att artigt och sirligt sköta sin tjänst. Vår präst berömde honom såsom den beskedligaste och duktigaste av alla lappar som han känt; han har också därför avancerat ända till nämndeman ibland lapparna, ehuru han ej är ibland de rika, utan har blott vid pass 150 renar. Lapparna åt i synnerhet bröd med mycken aptit, och förtärde brännvin som flugor förtär mjölk, emedan detta ej alltid bjudes dem. Juxt, juxt, skallade i alla hörn av rummet, juxt insörplades av tandlösa käringar, juxt förtärdes av gossar och flickor om 12 och 14 år med outsläckligt begär. Omsider slutades måltiden, sedan prästen högt läst ifrån bords, och nu följde sängledningen, sista bröllopsceremonin. Mitt i stugan lades en kudde, de bägge nygifta knäföll, gästerna ställde sig i en krets runt omkring, prästen läste ännu en gång välsignelsen över dem, och sedan sjöng vi alla en brudpsalm, varefter sista handtryckningarna besejglade de så ofta förnyade lyckönskningarna. De steg upp, och sällskapet skingrade sig på några timmar, både hit och dit. Men flera lappar och lapskor, mätta och förplägade av sitt angenäma juxt, lade sig här och där omkring väggarna i stugan, och snarkade i en kort och ljuv sömn ibland hundar och kattor, under de kvarblivna gästernas stöj.

I mitt logi började nu en oekonomisk akt, som icke var mindre uppbygglig för mig, än alla de föregående. Först kom länsman Huss, och fordrade av lapparna deras små kronoutskylder för halva året, vilka de betalar dels för skydds rätt, dels för bestämda fjällsträckor, som uteslutande är upplåttna till betesmarker för deras boskap. Redan härvid vankades många klagomål, trätor och stridigheter, till det mesta emellan lapparna själva, och vilka den beskedlige och vänlige Huss avgjorde utan vrede eller ämbetsiver. Sedan detta var förbi, lade komministern en kagge brännvin på brödet, hans dotter skötte tappen och glaset, och sonen ställde skrivdon och papper i ordning invid denna nektarflodens utlopp. Såsom lapparnas präst får herr Festin en bestämd liten summa pengar av varje familj, och dessutom en renost. Alla erlade gärna den lilla gåvan till den vördade gubben, samt emottog tillbaka en duktig sup och en smörgås; många gav också en rätt duktig ost av 10 till 15 skålpund. Men slutligen kom en oförskämd, som började gräla om den lilla penningavgiften, och framgav en rätt usel ost. Gubben förmanade honom i början vänligt, att anständigare uppfylla sin plikt, i synnerhet på en dag, som borde vara högtidlig för dem alla, och även för honom, som varit med och kommunicerat. Men då detta ej hjälpte, talade prästen ur hårdare ton, förebrådde honom sitt

fylleri, varigenom han plögade förmörka sitt annars goda förstånd, och framställde honom såsom ett elakt exempel av böjelse för gräl och girighet inför alla de närvarande. Anders Olsson det var just densamme, som för tvenne dagar sedan uppförde duodramen med klockaren förblev lika stursk och oböjlig, till dess länsman steg fram, och i kraft av sitt ämbete befallde honom att ordentligt erlægga pengarna. Då måste han ge efter, och slukade äntligen med mörk min sin sup. Hans uppförande var så mycket sämre, som han var den rikaste av alla lapparna på stället, samt räknar en hjord av 1200 renar, och ska även ha 15,000 riksdaler i reda pengar; han kan således verkligen kallas en lappmagnat, med en förmögenhet över 25,000 riksdaler. Sedan trätan var förbi, gav prästen och de övriga närvarande honom dock det vittnesbördet, att endast det juxt, som nu regerade i hans huvud, gjort honom så trätgirig och dåraktig. Att han var en av de förnäma inom sin nation, kunde man se på hans duktiga, ibland lapparna icke vanliga mage, hans röda fylliga kinder, samt de dubbla raderna silverknappar i hans blå klädesrock. Han och hans son syntes även vara de nervfullaste och hyggligaste ibland närvarande lappar. En bättre vårdnad om kroppen bidrager väl också till bättre utseende, även med lapparnas levnadssätt. Ehuru de bor och driver omkring, liksom de övriga, så kan de dock åtminstone göra sig bättre dagar och pläga sin lekamen med mera sorgfällighet, än de fattigare.

Omkring klockan 7 föreföll ett nytt upptråde. En kage brännvin anlände tillika med några här i trakten omsvärmande normmän över fjällen; Thomas köpte den, och under glädjeskrål samt ljudet av en violin fördes denna kage i procession till bröllopgården; öltunnan öppnades även på nytt och alla glas fylldes. Violinen, som tappert ströks av en svensk bonde, upplivade alla hjärtan, alla läppar fuktades och lyckönskningarna förnyades. Därefter intog brudgum och brud åter sina säten, prästen satte sig vid ändan av bordet, med pennan i hand och vältalighetens honung på läpparna. Redan var inledningen gjord för att samla bröllopgåva åt de nygifta, och nu började akten. I brudparets namn höll prästen ett lämpligt tal, jämte anhållan om understöd för de nygifta, till deras hushållsinrättning, för att därigenom befordra deras lovliga förehavande. Sedan blev denna anmaning mera speciell, och ordningen kom först för hederns skull till oss främmande samt de ditbjudna svenskarna. Var och en gav efter behag och förmåga, och prästen utropade givarnas namn jämte gåvan för hela samlingen, samt uppskrev det genast. Jag gav även med glädje min skärv. Dessa skänker belöpte sig ifrån 12 skilling till och med 2 å 5 riksdaler. Sedan prästen gjort anteckningen, regalerades givaren av skänksvennen med en sup, vilken således utgjorde ett slags gratial. Sedan alla främmande nedlagt sina hävor, kom ordningen till lapparna, efter rang och skyldskap, att visa frikostighet. Men framför alla, även de närmaste anförvanter, vände man sig först till den rike Anders Olsson, vilken dock åter visade motsträvighet och elakt lynne. Slutligen övervanns han likväl av de övrigas smicker samt prästens goda ord, jämte den påminnelsen, att Thomas i sex år tjänat som dräng hos honom, och att den lilla bruden var hans guddotter. Efter långt betänkande och brummande, bröt han slutligen tystnaden och ropade: två renoxar, en ko och tvenne kalvar, såsom skänk åt de nygifta; och vilka tillhopa åtminstone var värda 25 till 30 riksdaler. Alla yttrade nu högljutt sitt bifall, komministern utropade presenten med hög röst och tillade: "Nå detta kan man kalla en hederlig gåva". Efter Anders följde brudgummens bror skänksvennen, min gode Ol Thomasson, som även gav tvenne oxar och tvenne kor, och sedan alla de övriga, vilka dels gav pengar, dels kreatur. Då man sammanräknade allt, så utgjorde det 33 riksdaler i pengar, och 45 stycken kreatur, varmed ett litet hushåll kunde börjas Att prästen uppskrev allt det som lovades, har sin goda grund, såväl här, som vid alla svenska bröllop. Bönderna kunde glömma vad de lovat ge, eller under ett halvt rus yttra en tillgjord frikostighet, och sedan återkalla det de här högtidligt utlovat, för att bringa ett offer åt sin fåfånga. Om de nu ej uppfyller sina löften, så framträder prästen såsom edsvuren notarius, gåvodokumentet är tillhands, och i yttersta nödfall skulle man då genom vederbörlig domstol

kunna erhålla det utlovade. Lappen ska dessutom under den ljuva villan av ett juxtrus gärna lova mera, än han på nykter mage plägar hålla.

Violinen var på stället. Utomhus kunde intet företagas för regn. En glad bal öppnades således, och jag vet icke, om jag med större nöje sett Vestris och Vignano. Svenske bonden dansar i själva verket på polska sättet, men med mångfaldiga omväxlingar och slingringar, dem man ej ser på andra ställen, och till det mesta med raskare takt samt mera häftighet, än tyske bonden. I språng, i raska vändningar och skickliga slängningar med fötterna, vilket jag i synnerhet sett i Norrland, har denna dans mycken likhet med den stairiska och tyrolska nationaldansen, och uttrycker bergsbarnas driftiga och fria anda. Här dansade alla om varandra, norrmän, lappar, svenskar, och jag ensam tysk. Man bör kunna föreställa sig att jag var vid gott lynne, då jag höll ut med dansen ifrån klockan 8 om aftonen till 3 om morgonen, samt ofta på mitt sätt gjorde mina svängningar ibland dem. Det var ett stort rum; alla bord borttogs utom en liten skänkdisk; man ställde blomsterklädda doftande majstänger runtomkring, med kransar och festoner högt upp i taket och omkring alla väggar, därpå började glädjen med fullt allvar, och man svängde hurtigt om. Men vilken dans! Även de till utseendet alldeles obetydliga lapparna hoppade muntert med i kretsen, och skulle ha varit de förnämsta, om deras rörelser haft bestämdhet och karaktär. Men de hade ändå utseende av häxmästare och spöken ibland oss, och visade något djuriskt vilt, vilket högt intresserade mig. Vilken besynnerlig känsla väckte det icke, att se dessa stilla och stumma varelser, med mulna blickar och krokig kropp, hoppa omkring, varvid alla deras rörelser var så olika, och visade på visst sätt en överspänstighet. Ett mera mjukt och vigt folk kan omöjligen finnas; som de är övade genom ett beständigt klättrande och krypande i bergen, varmedelst deras lemmar blivit mycket böjliga och dessutom aldrig förstyvade av något hårt arbete; så kan de, med samma spänstighet och mjukhet som en katt, göra de ofantligaste språng och slingringar, samt rulla sig som nystan, med en snabbhet, vid vilken ögat knappt hinner fästa sig; men därför felas takt och ställning för de flesta. Däremot dansade norrmän och svenskar som ett jättefolk; liksom Taciti forna lansbärare stod de där ibland dessa dvärgar, samt rörde sig i en stolt ordning och med nästan samma böjlighet som lapparna; ofta sprang ett par under dansens starkaste fart över två eller tre personers sammanhållna händer, samt gjorde tillika med armar och händer vissa konstiga och otvungna rörelser, dem en operadansör med all sin konst kanske svårligen skulle kunna härma. – För övrigt tillgick allt härstädes på lapska sättet. Under det några drack, dansade andra, och flera låg utsträckta i alla hörn av rummet, snarkade en halvtimme, men vaknade åter, och började lustigt en ny omdansning, för att efter ett par danser åter dricka och sova. Denna gång kunde jag tydligt märka på norrmännen, hur lika och ense de är med jämtlänningen. Samma bildning, samma vänliga och ljusa ansikten, till det mesta blonda huvuden, samt en reslig, rak och smal kroppsbyggnad. Ibland de tio svenska kvinnfolk, som var på dansen, skulle fyra överallt ha blivit ansedda för rätt vackra. Huru munter är icke jämtlänningen i alla avseenden! det är ett verkligt glädjefolk. Den enda sorgsna jämtländskan var min värdinna, den stackars hustrun plågades av den svåraste sjukdom i världen, av svartsjukans kval; en morgon, då jag fann henne gråtande läsa i psalmboken, upptäckte hon för mig sin oro. Jag sökte att trösta henne så gott jag kunde, men huru ska man väl trösta människor, som plågas av en halv vansinnighet?

Jämtland har i sina norra socknar och i sina fjäll omkring 500 lapska familjer. Av dessa kvarblir endast några få över våren och sommaren i fjällen på ömse sidor om gränsen emellan Sverige och Norge, där de till bägge dessa riken betalar en obetydlig avgift för vissa bestämda betesplatser. De flesta lapphushåll driver om sommaren sina hjordar långt bort väster ifrån fjällen, till Nordsjön, och i Finnmarkens berg och dälder. Där har de ett förträffligt bete av den oändliga mängd saftiga fjällväxter, som där finns. Högst upp på fjällen samt vid deras fot är

alla växter saft rikast, men däremot är alla buskartade växter mycket torra. Ibland andra örter förekommer där Saxifraga, Rumices, Rhadiola, Silene Acaulis och andra. •I renmossdistrikten däremot är då intet att finna för dem. De kan icke äta den av solen torkade mossan, och det ringa gräset omkring älven, vilket dessutom är alltför magert och strävt för renarna, tages vanligen i besittning av fiskarlapparna.

Så snart våren börjar, visar sig hos själva hjorden en vandringsdrift, ofta så stark, att renarna själva beger sig på den vanliga vägen, då herdarna blott behöver följa med. Emot slutet av april drar de sig vanligen åt Norge, och först till de ställen, där renkon är van att kalva, vilket sker ungefär mitt i maj månad. Under sommaren sysselsätter lapparna sig även något med fiske, men obetydligt. Endast fiskfångsten i havet vid de yttersta landuddarna och öarna är lönande, men så långt kommer sällan renlapparna. De är även för mycket makliga för att idka detta, ofta farliga, näringsfång, och tvingas icke heller av nöden därtill, såsom de norska renlapparna. Emot hösten drar de sig småningom tillbaka, så att de vid slutet av september, emot brunsttiden, anländer till sina vanliga höstboningar. De skyndar sig då även mycket, för att undvika de vilda renarna, som då är farliga för dem. Dessa djur, som genom den allsmäktiga kärleken får mera driftighet, blandar sig då lätt ibland den tama hjorden, och bortlockar därigenom ofta både oxar och renkor, vilka snart blir vildare, än de vilt födda. I anseende härtill har, lapparna skäl att akta sig för gemenskap med dem, ehuru de ofta kan förbättra en urartad tamstam. De flesta fjäll- och renlappar hör till Sverige, emedan de inom detta rikets gränser finner föda för sig och sina hjordar största delen av året. På andra sidan om fjällen finns också, nästan ingen renmossa, utan nästan blott på svenska sidan, och därav ska dock hjordarna leva, så länge intet gräs växer. Oaktat det fördelaktiga nordsjöfisket i Finnmarken, är dock den svenska lappmarken alltid mera folkrik, än den på andra sidan. I avseende på utvandringar händer det väl ofta, att en renlapp som råkat i fattigdom beger sig till stora havet, för att föda sig av fiske; men renlapparna underlåter dock aldrig, att så snart de förvärvat sig något, köpa renar och återvända till svenska området.

Om vintern är renmossan jämte några andra mossarter hjordens främsta föda. Det är en olycka för hela lapska folkslaget, då efter regn marken tillfryser och blir överdragen med is, innan någon snö fallit, ty då blir mossan ofta så hårt sittande under isen, att renen ej kan krafsa fram den. Under sådana vintrar dör många djur. Dessa vintrar är även skadliga för skogarna, ty då nedhugger lapparna stora sträckor, där de möjligen kan göra det, avskalar trädens bark, och föder därmed sina hjordar, men naturligtvis kan detta dock icke ersätta bristen av renarnas förnämsta födoämnen. Om således med de mångfaldiga besvär, vilka en lapperde under denna svåra årstid alltid måste uthärda, även foderbrist förenar sig, så kan väl knappast en mera beklagansvärd varelse finnas, än en lapp. Ju tidigare och strängare vintern är, ju grymmare plägar även vargen vara; vilket näst renmossans förisande är dessa fjällnomaders fruktansvärdaste olycka.

Renen är lappens enda och dyrbaraste egendom. Den ger honom ost, mjölk, kött, horn, kläder, säng, skor, penningar, kort sagt: allt vad han behöver under sin torftiga och dock nöjda levnad. Man räknar, att en medelmåttigt stor familj, det vill säga, en man och hustru med tre eller fyra barn kan nått och jämnt leva av 60 eller 70 renar. Många lappar har 2 till 300 renar, många även

1000, och några, som har 2000, kan med skäl kallas rika. Om sommaren får man mjölk och ost, och därav förvaras mycket för vintern, samt till försäljning. Om hösten slaktas renar på vissa tider, mest i november och december, då renarna är fetast. Mycket kött, tungor,

• Se Wahlenbergs beskrivning över Kemi Lappmark 1804

hudar, levande oxar och kor, till ett pris av 7 eller 10 riksdaler, säljs då till svenskar och norrmän. Huru ofta har jag icke ätit renstek i Stockholm, innan jag ännu sett någon lapp. Deras vanliga föda består av renarnas mjölk och kött, understundom äter de även fågel, fisk, älgstek och annat vilt. I äldre tider nyttjade de nästan intet salt, men nu är de vanda därvid; bröd är dock ännu alltid sällsynt hos dem, men mera allmänt har de något mjöl, varav de med vatten eller mjölk tillreder välling. En myckenhet bär, samt några örter som växer om sommaren, kan blott räknas ibland deras mindre betydande näringsmedel. Tobak däremot utgör ett av de nödvändigaste behoven både för karlar och kvinnfolk, och de känner sig mycket lyckliga, då de därmed kan fullkomligt tillfredsställa smaken. Detta gäller dock ännu mera om brännvin, men varmed de blott vid utomordentliga tillfällen fagnar sin gom.

Jag har förut talat om deras boningar, och vad jag då nämnt, gäller mer eller mindre om alla lapska kojor. Det förstås av sig självt, att i sådana omständigheter måste stöld av dem anses såsom den största av alla laster, och man ska hittills ibland dem knappt finna något exempel därav. Då allt vad de vanligen äger eller nyttjar ligger löst och obevakat i och utom kojorna, vilka understundom lämnas utan folk, eller blott är bevakade av några barn eller någon äldre person, så skulle det vara rätt svårt, om tjuvar började finnas ibland dem. Alla deras husgerådssaker samt hela deras lilla egendom finns i och utom kojorna. Deras kött, mjölk och ost, hänger i korgar och byttor på höga pålar, på det hundar eller andra djur icke ska stjäla det ifrån dem. I anseende till sitt ostadiga och vandrande levnadssätt, måste de på flera ställen, dit de vet sig säkert återkomma på bestämda tider, ofta nedgräva livsmedlen, och därmed förvara dem så gott de kan. Så gömmer de i synnerhet surnad mjölk samt stora köttförråd, om hösten och vintern, sedan de gjort en stor slakt; ty huru skulle de på sträckor av 30 till 50 mil kunna släpa allt med sig hit och dit, i synnerhet i sådana trakter, där transporten skulle bli utomordentligt svår? Filfrasen är den svåraste fienden för dessa gömställen, emedan han ofta lyckas att gräva sig ned till deras förråd och tömmer dem. Så länge de fortfar med samma levnadssätt, som nu, måste de alltid vara blottställda för sådana olägenheter. Köttet hårdnar mycket av kölden under vintern, och kan således icke bli förskämt, även föres det ofta sådant till rikets södra delar. På lika sätt förhåller det sig med mjölken; denna liknar ordentliga isstycken, med en yxa avhugger man var och ens portion, som sedan uppsmältes vid elden, eller ock i sitt frusna tillstånd gnages med tänderna och smältes i munnen. Detta händer även understundom med brännvin. Jag skulle vilja se den begärlige lappen, då han gnager på sin brännvinsis, för att småningom utsuga den ljuva saften. Denna vara vågar de dock minst lämna fri och obevakad, till pris för vem som helst; men om de har mycket därav, så kan de omöjligt föra det med sig. Vad ska de då göra? De måste i all tysthet gömma det. Ett ihåligt träd, en viss sten, en klyfta eller bergsrämna måste dölja denna skatt, till dess de åter besöker stället. Många lappar har även mycket silver, bestående av gördlar, ringar, bågare och andra småkärl, allt beprytt med många sirater, och till det mesta förgyllt. Dessa saker nyttjar de mycket vid bröllop och andra högtidligheter inom sig, varför även många av dem är försedda med lodvikter. De är snåla efter silverpenningar, men kopparmynt frågar de icke efter, icke heller dukater, men pappersmynt emottager de gärna. Den som har reda silverpenningar, slår sig bäst i handel med dem. Som de även måste gömma och nedgräva penningar, så händer det alltför ofta, att anhöriga ej får något därav. Om ägaren är misstrogen och girig, så aktar han sig, även ofta på dödssängen, att för söner eller anhöriga yppa, varest penningarna ligger gömda; ty vem kan väl övertyga en sådan person, att han måste dö? Ofta blir det även omöjligt att igenfinna sådana penningar, då ägaren dör hastigt, eller i en alltför avlägsen trakt, vilket oaktat närmaste beskrivning ändock icke alltid kan upptäckas. För lidet år dog här en rik lapp, om vilken var och en visste, att han under sin livstid haft över 10,000 riksdaler i redbart mynt, oberäknat vissa summor, dem han utlånat åt svenskar. Han fann sin död på en enslig bergsklippa, och ingen människa kunde igenfinna hans skatter. Lapparna sätter sina kojor

helst på sådana ställen, där de har tillgång till ved, den de icke kan umbära i sitt sträva fädernesland, där det ofta snögar och stormar själva midsommartiden. Om höst och vår måste de ofta rätt knappt hjälpa sig fram med det bränsle de kan få av små björkar, dem de träffar här och där, och om sommaren har de på de snöbetäckta fjällen ofta blott små buskar och ris. Det är förut nämnt att de i sina små kojor icke har några stolar eller bänkar, utan att de helst sitter på marken. Det ser besynnerligt ut, då de sitter på vanliga säten, och de tycks därvid vara till och med förlägna; då de är ibland svenskar, och måste sitta ordentligt, blir de glada då de understundom kan få huka sig ned, eller efter behag och enligt deras naturliga bekvämlighet utsträcka sina lemmar på släta golvet.

Lapparna har en viss skicklighet att begripa och göra efter, även det svåraste, samt till och med att utarbета mycket rätt prydligt efter egen uppfinning. De bygger båtar, gör slädar och många andra redskap. Dessa ävensom de kistor och små skrin de tillverkar, är ofta rätt snyggt inlagda med horn, i allehanda figurer. Den som sett deras trolltrummor, men vilka dock numera nästan alldeles kommit ur modet, måste beundra deras konst. Jag har ovanför omtalat deras små täcka korgar, vilka nyttjas överallt. De tillverkar själva sina hornskeदार, samt runstavar, dem de skär likaväl av horn, som av trä, ävensom de vackraste snusdosor, formar i vilka de gjuter sina tennsirater, jaktredskap, spelkort, ett tidsfördriv som de älskar med passion m.m. Kvinnfolken utdrager själva den tenntråd, med vilken de just icke så osmakligt pryder sina kläder, gördlar och åkdon. De är till och med ibland svenskarna berömda för att sy och brodera. Alla lädervaror och pälsverk bereds och garvas av dem själva; de förfärdigar även allt det som hör till deras beklädnad, ifrån skobonaden ända till livstykke, och det ofta med en prydighet och nätthet, som skulle väcka förundran hos de största fruntimmerskräddare i Stockholm. De gör snören av rötter, samt de finaste och vackraste trådar av rensenor. Under resor om sommaren betjänar de sig av packsadlar, till de outhärligaste sak- och husgerådstransporter, vilka då lägges på de raskaste renarna, dem de inövat att bära, och själva följer de med till fots. De har ej försökt att rida på dessa djur, och därtill är de sannolikt även för svaga. Om vintern nyttjas slädar, såväl av lapparna själva vid resor, som för att transportera resande handlande och deras varor, emedan i de avlägsnare trakterna ej mer finns några hästar. Enligt vad jag hört, bör man avdraga mycket av det beröm man gett renen såsom slädtravare. Han ska verkligen vara snällfotad och ha en stark andedräkt, men hästens styrka fattas honom. De renoxar, som härstammar ifrån vilda renar, är de bästa, emedan de av naturen har ett elligare mod. I djup snö och på elaka vägar kan de lätt uttrötta och fördärvas, men på god väg och där ej mycket snö ligger, kan de gå sina sex eller sju mil i en sträcka. De ska dock lätt falla i nycker och istadighet, varvid de våldsamt slår bakut, och söker att sönderkrossa släden, samt kan till och med vända sig emot körsvennen, vilken då ej har annan utväg, än att krypa under släden, till dess djurets raseri är föbi, men vilket dock understundom ej upphör förrän hela åkdonet är förstört. Lappen själv kallar renslädarna keres, av vilka ett större slag nyttjas till sakers transport, och ett mindre, vari han själv åker; svenskarna kallar dessa slädar ackjor. De är ungefär 9 eller 10 kvarter långa, och så breda, att man med bekvämlighet kan sitta uti dem. Jag har sett flera slag av dessa slädar. I några lappmarker har man dem djupare, i andra åter mera flata, men dock alltid så gjorda, att man har ett slags ryggstöd, vilket kan sättas upp för den, som ej är van att åka på dem. På några orter inlägger man slädarnas sidor och kanter med renhorn, och överdrager framdelen, med säl- eller björnskmnn. Där fästes även ett stycke tyg, vilket man under åkningen binder upp under bröstet och hakan, varjämte man med därtill gjorda senor även fastbinder sig i ackjan, på det man må sitta säkert. Dessa slädar har en bred köl eller med, på vilken de löper, och är för övrigt byggda nästan som små båtar. Det ska dock icke vara svårt att sitta och hålla sig rak i sådana ackjor, som är ställda med riktig jämnvikt. De är så täta och varma, att varken blåst eller vatten kan intränga uti dem.

Lappen pryder sin slädren på det präktigaste. Over ryggen går en bred remsa av tyg eller läder, brokigt utsydd samt besatt med glänsande tennsirater. Renens panna är betäckt med ett brett läderstycke, vid vilket tömmen är fäst, som sitter omkring huvudet och halsen, men även fästes vid hornen. Selen göres av vitt renskinn, är mjuk, och försedd med putor, på det djurets hals ej må skadas. Under halsen plägar även hänga en stor metallklocka, jämte åtskilliga smärre bjällror. Man nyttjar ej fimmerstänger för ackjan, och kanhända de ej brukas. I stället för dem har man en dragrem, som sitter fast i selen, samt under renens mage går fram till ändan av ackjan, där den är fäst. Tömmen är fäst på bägge sidor om renen, och lappen kastar under åkningen med mycken skicklighet denna tøm över djurets rygg även till höger, samt styr därmed rätt behändigt hur han vill. Lappen nyttjar mest sina renar under de årliga marknaderna och vid sin handel, när uppköpare och handlande, samt även främmande lurendrejare, kommer in i landet, för att uppköpa eller tillbyta sig hans förråd. Vid sådana tillfällen ska han vara mycket slug och listig, och icke lätt låta narra sig av någon, såvida han ej tagit för mycket till bästa av det farliga brännvinet, varmed kanske i elak avsikt någon bedragare velat fägna honom.

Emedan alla de lappar jag såg var äkta fjäll- och renlappar, så må de, såsom hela detta lilla folkslags äkta representanter, här få ett rum, med deras ansiktsbildning och hela gestalt. Var och en vet att de är mycket småväxta, och under den vanliga människolängden; och jag har länge nog sett, att de stod som dvärgar bredvid de resliga jämtlänningarna och norrmännen. Men icke blott deras korta växt, utan även hela deras fysionomi och uttrycket av densamma, skiljer dem på ett besynnerligt sätt ifrån svenskarna, samt ifrån alla andra folkslag jag hittills sett. Ehuru mycket de efterhärmar svenskarna i språk, seder, kläder, gudstjänst och många andra saker, så bibehåller sig dock evigt hos dem det gamla, som redan för 150 eller 200 år sedan tillhört deras karakteristik. Det är en mycket invecklad fråga i människosläktets historia, huru man ska förklara ursprunget till de särskilda människoraser, dem man måste antaga såsom egna i sitt slag. De syns skenbarligen ha tillkommit i en avlägsen forntid, under det jorden och hela naturen befunnit sig i en viss vildhet, och under människornas mest ohyfsade och råa tillstånd, då själens förmögenheter, vilka ännu låg i dvala, ännu alldeles icke kunde utgöra en motvikt emot de omedelbara naturverkningarnas styrka och våldsamt. En odlad människa födes strax mera själfull och ädel, än en vild. Man skulle icke lättare kunna utröna detta, än om man ville taga ett halvt dussin årsgamla barn av huronerna, och ett lika antal engelska barn i samma ålder, samt uppfostra dem tillsammans. Härvid skulle ett lika förhållande uppkomma, som då man lägger ägg av vilda och tama änder, vilka är av ett släkte, i samma näste; knappt har de brutit skalet, förrän den vilda rasen strax visar mera skygghet, och springer mera snällt, och så snart de blivit befjädrade söker de åter sin moderliga ödslighet. En människa född av odlade föräldrar, har en helt annan kraft, än den vilde barbaren, att även i det mest ödsliga och stränga klimat bibehålla mycket av sin ursprungliga ädelhet. En ryss i Kamtjatka kan aldrig bli en tjuktjer, och svensken en 50 eller 60 mil norr om Torneå aldrig en lapp. Men om han ännu var en vild barbar, vilken jordisk eller himmelsk makt skulle då kunna skydda honom ifrån det ödet, att urarta till en dvärgväxt, liksom där växande björkar och tallar, som blir blott låga buskar? Den okultiverade människan tjänar naturen som dräng, den hyfsade och genom en högre drift förädlade kan åtminstone aldrig mera åter förnedras till ett barbari. Detta må dock förhålla sig hur som helst; jag vill omtala, huru lapparna är beskaffade.

Lapparna är små, men merendels bredskuldrade och undersåtsiga; man ser få, som med den korta växten förenar magerhet och smalhet. De har vanligen svart rakt nedhängande hår, svarta ögon, men icke sällan även blå och grågula, samt gulbrun hy. Denna gulbruna färg

samt deras rinnande ögon är naturligtvis tillfälliga, och förorsakas genom hastiga omväxlingar ifrån den mest bistra köld till eld och rök i deras kojor. Huvudet har på båda sidor ovan till ett hörnigt utseende, är ovanuppå platt, och baktill icke rundat, utan spetsigt; pannan är bred, och under den ser man ett par små dunkla ögon; näsan är hos de flesta välbildad, och har hos många en äkta romersk form, utan insänkning vid pannan; hos få är den mulattisk och mongolisk, platt och bred; kindknotorna står mycket ut, och ifrån dem utlöper kinder och haka i en ganska spetsig vinkel; häruti, ävensom i huvudets övre del, finner man egentligen karaktäristiken av lapparnas ansikten. Dessa infallna kinder, den lilla knappt och skarpt tillskurna munnen, hos många nästan utan läppar, den långa krokiga hakan, som spetsar sig ganska mycket och har föga skägg, finns hos alla individer härstädes, och är äkta lapska kännetecken. Dessa utmärker synbarligast folkets svaghet och naturbrist, ty manlig styrka, samt en kraftig känslö- och njutningsförmåga, visar sig tydligast i en bred rundad haka, samt läpparnas fyllighet, utan att de är slappa eller hängande. De flestas halsar är även mycket smala, och till en del oförmligt långa, men däremot har bröstet mycken rundning och fyllighet, både hos karlar och kvinnfolk. Armar och lår är bildade efter folkets levnadssätt, det vill säga, att de är något vridna och sneda, men dock icke så synbart: genom deras sätt nämligen att sitta, krypa och ligga, att ända ifrån barndomen lägga benen under sig, och att ligga, på sina sammanflätade fötter och armar, nästan som hundarna på sina tassar, måste dessa dyrbara människolemmar bli något utböjda. Detta syns mest på deras lår, ehuru man också kan märka det på deras armar, så framt icke naturen av vanan tager sig en viss rättighet, och ända ifrån vaggan bildar dessa tvenne kroppens analoga delar likformiga. Likväl har lapparna att tacka denna ungdomsvana, denna deras lemmars ledighet och mjukhet, som passar till alla ställningar, för den gåvan att de är högst snabba och viga, att de kan springa, hoppa och klättra med en behändighet, samt böja och kasta sig med en kattartad sammankrökning, som förvånar var och en då man första gången ser dem. Ingen svensk kan följa dem i kortare löpningar eller marscher, men styrka och ihärdighet fattas dem. De blir snart utmattade, och efter varje starkare anspänning av krafter, kastar de sig till marken som gamla jakthundar, och snarkar genast. Lättja utgör väl egentligen ett huvuddrag i alla vildas eller halvvida människors karaktär, men man skulle dock göra lapparna orätt, om man direkt beskyllde dem för detta fel. De har verkligen inga krafter att våga, och orsaken därtill ligger dels i deras fysiska konstitution, dels i den tärande och förstörande luft som omger dem, samt den väta och smuts varuti de lever; dels är även de svaga näringsmedel av vilka de ska hämta nya krafter, skuld därtill. En stark svensk karl kan lätt rensa ett helt hus fullt med lappar, om nämligen naturlig armstyrka därvid blott får nyttjas. Jag har inhämtat många märkvärdiga upplysningar därom av Wahlenberg, vars minne alltid ska vara mig kärt.

Lapparnas färg och min, vilka nästan hos var och en av dem är lika, är vida mera karaktäristiska än allt vad jag hittills anfört; i dessa visar sig folkets egentliga karaktär. Jag har funnit dem alla av enahanda art, som den första jag såg, brudgummen Thomas Thomasson, vilken jag blev varse i Duveds by, då han stod och gapade på oss. De står helt stödda eller vilande emot något, med nedböjd kropp, samt ser med lutat huvud och vidöppna ögon stirrande framför sig, med en blandning av uppmärksamhet och ligkiltighet, men dock så, att uppmärksamheten därvid mest framlyser. Deras min har mycket uttryck av en rask jägare, vars åtbörder därav ofta blir något spända. I denna ställning röjes endast någon spänning i deras ansiktsdrag, den nedre delen av kroppen från höfterna hänger helt vårdslöst. Men så snart något sätter dem i rörelse, så börjas tillika en den starkaste rörelse i anletsdragen som jag någonsin sett, och hela kroppen deltagar lika däruti. Dock ser man även något vilt i spänningen av deras fysiomer vilket jag även märkt hos en oräknelig mängd djur, just då de reser sig upp, och ärnar flygande eller gående bege sig längre bort. Denna vildhet och ostadighet i lynnet kan man i synnerhet väl märka hos lapparnas barn, och därför vände jag

särdeles min uppmärksamhet på dem, då jag befann mig i de lapska kojorna. Tillika utvisar deras späda anletsdrag något vanställt och djuraktigt, som sedan hos fullväxta personer på ett alldeles djuriskt sätt utvecklar sig till ilska och häftiga passioner. Jag har aldrig sett någon människa, som i det hela så mycket närmat sig till en björn, till och med genom ett brummande språk, som Anders Olsson under sin träta med komministern. Men ett häftigt och vredsamt lynne, eller kort sagt, allt det som uttrycker mod, det må vara på ett djuriskt eller mänskligt sätt, kan dock icke anses såsom ett huvuddrag i lapparnas karaktär. De utgör, helst då man ser dem i grupp, det största sorgespel i mänskligheten, som jag hittills någonsin sett. En yttre bildning, som saknar allt anseende, allt uttryck av kraft tycks liksom avtyna, har något rätt tragiskt, så snart det bär form av människa; men då tillika en djup känsla av ett hjälplöst tillstånd och en mödosam inskränkning visar sig i den dysterhet, varmed ett sådant väsen presenterar sig, så kan man vid åsynen därav knappt hålla sig ifrån tårar. Dessa stackare visar sig för åskådaren i en stel och dyster skepnad, som fullkomligt uttrycker de eviga mödor, vilka åtföljer deras klimat, och den vidsträckta ödemark, i vilken de tillbringa sin levnad; de är med alla sina tankar och begär fästa vid det jordiska, men syns dock däruti ej finna någon tillfredsställelse. En lurande stumhet, och en inom sig själv slutet melankoli, utgör därför den starkare skuggan i detta folks hittills tecknade fysionomi; tillika märker man deras starka fallenhet för en dyster och mörk vantro, vilken säkert även uppfyller deras andevärld med bilder av föga angenämt slag. Deras gamla trollerier och häxerier har till större delen försvunnit, och i stället har de allmänt antagit kristna läran; men det skönaste av denna gudomliga lära, ett glättigt och sorgfritt liv, samt hoppet om ett sällt tillkommande; allt detta döljes förmodligen hos dem av samma dystra moln, som omger deras fjäll och deras sinnen; åtminstone hade lapparna idag vid gudstjänsten alldeles ett sådant utseende. Deras sjungande och gnällande språk, utan ton och uttryck, passar alldeles till denna teckning, och deras enformiga sång, som låter höra de sista tonerna utdragna och sorgligt släpande, uttrycker bäst det omusikaliska i deras stela och gestaltlösa rörelser, som ej har det minsta av takt eller musik.

Men deras födsel och levnad må vara av vad beskaffenhet som helst; de utgör väl ett svagt, men tillika ett beskedligt och stilla folk, som icke gärna förolämpas, utan att vara retat, och som är gästfritt, medlidsamt och hjälpsamt. Tvister som fordrar domarens åtgärd, ska vara sällsynta ibland dem, ehuru man årligen på vissa tider håller ting hos dem. Många svenskar beskyller dem för flärd och bedrägeri uti handel, men jag tror, att sådant väl torde vara nödvändigt för dem: ty säkert reser icke alla handlande och uppköpare till lapparnas årliga marknader, med den föresatsen, att icke bedraga någon lapp. Det syns också överensstämma med deras naturliga böjelse, att gå till väga på ett fint och slugt sätt. Sådant är deras sätt, även vid de mest vänskapsfulla och redligaste handlingar då alldeles ingen fråga är om att köpa eller sälja; och huru skulle de väl ock kunna uppföra sig annorledes, då de varken i tal och svar eller i krafter kan mäta sig med svenskarna? För övrigt ligger det i deras natur att icke vara stormodiga, stolta och högsinta; man gör orätt att fordra mera av någon, än han förmår åstadkomma.

Nu har man nästan överallt dragit en tillräcklig och verkliga landsfaderlig omsorg om deras bildning och undervisning. Under de sista 50 åren är kyrkor och kapell uppbyggda för dem, även på sådana ställen, där förut inga fanns; och av konungen lönas flera skollärare, vilka besörja om deras undervisning och förberedelse till kristendomen. Genom dessa inrättningar lär redan barnen svenska språket, vari de sedan genom flitigt umgänge med svenskar vidare fullkomnar sig och det de talar tämligen riktigt, ehuru de uttalar det illa; men inom sig själva nyttjar de sitt nationalspråk. Klockaren här på stället berömmar lapparna i synnerhet för läraktighet, och jag har vid katekesförhöret haft tillfälle att övertyga mig därom. Även fattas dem icke skicklighet i andra saker, icke en gång åtskilliga talanger, såsom jag i det

föregående här och där gett tillkänna. Men att en naturlig styvhet och lättja, vilka svårligen något annat än nöden kan lära dem att övervinna, tillhör deras kulturtillstånd och deras av köld och väta besvärade levnadssätt detta gäller om alla halvvida nationer.

Jag har ovanför sagt, att renen utgör lapparnas allt, och att detta djur även måste ge dem deras vanliga beklädnad. Detta är bokstavligen sant. Karlar och kvinnor förfärdigar åt sig till vanligt bruk av detta djurets skinn jackor, byxor, strumpor och skor. Det är otroligt att omtala, huru snyggt och nätt dessa kläder är tillskurna och sydda. Bägge könen bär långa byxor, och över dessa starka kängor, dem de över fotknölnarna sammansnör med remmar, så att de utgör nästan ett helt med byxorna, vilket också är högst nödvändigt för den, som ofta hela dagen måste vada och kliva i djup snö. Till överkläder vid tillfällen då de ska vara bättre klädda, samt under resor, nyttjar karlarna rockar, samt kvinnfolken tröjor och rockar av vadmal, och väljer därtill mest blå, grå eller grön färg, mera sällan vit; jag har nästan icke sett någon klädd i brun eller svart vadmal. Det förstås av sig självt, att under vintern alla måste vara insvepta i tjocka skinn- och pälsverk, då de ser ut som björnar. Huru skulle de annars kunna förvara näsor och öron? Karlarnas rockar är vida, och många har dem lagda i veck över bröstet. De nyttjar icke knappar, utan fäster rockarna tillhopa med häktor; när de vill hålla sig mycket varma, så sammansnör de rockarna mycket tätt med lädergördlar, vilka ofta är utsydda med många brokiga prydnader. Man kan föreställa sig, att kvinnfolken vill vara prydda på ett mera brokigt och glänsande sätt, än karlarna; även här i snön och emellan de kalla fjällen upphör kvinnan icke, att vinnlägga sig om grannlåt och bifall, och en lapsk flicka, även såväl som en grekisk, nyttjar icke sina ögon blott för att se. De sammanhopar all sin prydnad om kring bröstet, som är den stora centralelden för all kärlek och sympati. De rika låter silverknappar, små silverplåtar, glitter, förgyllda häktor och spännen i skimrande rader glänsa på snörlivet, och förstår verkligen att med mycken smak sätta dem tillsammans med andra prydnader och sydda grannlåter. De fattigare nyttjar i stället för silver tenn, vilket de själva till detta bruk gjuter och förfärdigar. Männen bär vanligen röda, samt även grå kägelformiga mössor, vilka står styva och tjocka som tom på deras huvuden; kvinnorna nyttjar mera röda och gröna mössor, vilka är skurna på samma sätt som svenska kvinnfolkens, men utvisar dock även hos de yngre den egna formen av lapska huvuden, vilka med tilltagande ålder alltid blir mera hörniga och spetsiga. Dessa fatala mössor gör kvinnfolken fulare än de är, emedan de på ett obehagligt sätt betäcker just den bästa delen av huvudet, och nyttjas utan stycken, vilka egentligen hör till sådana kvinnfolksmössor, och som kastar en skugga över de framstående delarna av ansiktet. Ett kvinnfolk som ska se väl ut med en sådan mössa, måste vara mycket vacker.

Slutligen måste jag även säga något till de beskedliga lapparnas och deras kvinnfolks försvar, i avseende på de vanliga förebråelser man gör dem för deras fulhet och smutsighet. Av föregående beskrivning kan man finna, att de icke är, och icke kan vara vackra: men dock har jag funnit få av dem så osnygga och högst motbjudande, nästan på hottentotska sättet, som många resande behagat avmåla dem för oss. Vad deras smuts angår, så är denna beskyllning dubbelt orättvis. Vid elak och slaskig väderlek måste de, till följe av deras levnadssätt och näringsfång, bli smutsiga och genomblöta över hela kroppen. Så mycken prydlighet och ordning kan icke heller finnas i en lappkoja, som i en svensk bondes hus, där man har två tre stugor, och kanske även några kamrar. Men jag kan just icke säga, att jag under de besök jag gjorde i deras kojor, kunnat anse mig plågad av en allmän härskande osnygghet, och likväl hade man dagligen just smutsväder. Bröllopgästerna, som bestod av svenska och norska lappar, var i allmänhet rena och snygga, och förblev det även, oaktat några av dem njutit för mycket av deras angenäma juxt. För att icke göra ett folkslag orätt, borde man vid en sådan beskrivning åtminstone alltid skilja det nödvändiga ifrån det, som beror av en fri vilja.

Härvid vill jag anmärka, att de anser namnet lappar för ett skymford, ehuru de väl vet, att svenskarna vanligen kallar dem så. Deras egentliga namn vilket man även vanligen nyttjar i samtal med dem, är fjällmän eller fjällfolk; men de hör helst, att man kallar dem finnar, då småler de, liksom om man sade dem en artighet, men denna anledning till leende erbjuds dem dock icke ofta.

Lapparna idkar icke nog fiske uti sina fiskrika sjöar och strömmar och ibland fjällbergen, ty därtill är de för mycket lata och bekväma; också är de icke så käcka och nitiska jägare, som de så kallade skogslapparna i Västerbottens Lappmark. Snöripor, och understundom även en tjäder eller orre, måste väl bita i gräset, om de just kommer inom skotthåll. De skjuter björnar, vargar, och vilda renar, såsom fientliga, och någon gång förföljs även en älg av skidlöpare på snön. Många av dessa lappar ska även vara en förskräckelse för rymmare och lösdrivare, och icke gör sig något samvete över, att här och där skjuta en sådan för pannan, samt sedan i tysthet skaffa honom bort undan de levandes åsyn. Orsaken härtill har dock en helt annan grund än att man kan härleda den ifrån lapparnas banditartade lynne. Under sommaren uppehåller sig sådana rymmare ofta ibland fjällen där flera karlar förenar sig till ett ordentligt band, och föder sig med jakt och fiske, kanhända även med allmosor, samlade hos omkringboende bönder, vilka vanligen har medlidande med olyckliga och förbrytare, samt understundom av stöld, den de förövar hos lapparna. I detta avseende är de även farliga för lapparna, icke såsom mördare, vilka Gud ske lov i Norden är högst sällsynta, utan såsom rövare av deras hustrur och flickor. Dessa går vall med hjordarna vitt omkring: då kommer sådana halvsvildar, drivna av otyglade begär, finner de värnlösa för sig, och tillfredsställer därvid i hast sina passioner, ungefär med samma drift, som de skjuter en älg eller ren, som visar sig inom skotthåll. Hon, som nu var brud för dagen, hade förliden sommar fallit i tvenne sådana rymmares händer; de hade fört henne till en risikoja, och behållit henne hos sig i fyra dagar, såsom ett rov för deras vilda lustar. Slutligen hade det lyckats för henne att en natt, då de bägge sov, stjäla sig ifrån dem, och naken rymma ur deras oangenäma seralj. Av förskräckelse, samt den bedrövliga nödvändigheten, att flera dagar irra omkring, innan hon kunde återfinna de sina, hade hon blivit så utmattad och förvirrad, att hon fått anfall av vansinnighet, och ofta ska hon ännu falla uti ett slags djup melankoli. Kan man väl vid sådana omständigheter klandra lapparna, för det de till och med nedskjuter sådana vildar, som icke iakttar varken seder eller mänsklighet? Dylika karlar, som verkligen stannar kvar i fjällen, och icke går över gränsen, måste väl vara stora skälmar, och man har skäl att alltid frukta det värsta av dem.

Näst fjälllapparna, som utgör den egentliga stammen och största antalet av detta folk, vill jag blott nämna ett par ord om skogslapparna, fisklapparna och sockenlapparna. Jag har till denna målning lånat många drag av min vän Wahlenberg, utur hans beskrivning över Kemi Lappmark, för vilken boks utgivande vi även har att tacka den patriotiske baron Hermelin.

Orling ifrån Västerbotten har redan 1773 uti en avhandling mycket karakteristiskt beskrivit fisk- och skogslapparna, vilka bor uti några trakter av Piteå Lappmark. Jag vill här i korthet anföra resultatet av hans beskrivning. Fisk- och skogslapparna vandrar aldrig åt fjällen, utan förblir beständigt inom samma skogstrakter, där de vid sjöarnas stränder betäckt flera träkojor med björkbark; ty vid sådana sjöar bosätter de sig helst, för fiskets skull. Några av dem har även renar, några kor, getter och får, blott de fattigaste lever endast av fiskfångst och jakt; men när fiskfångsten slår fel, så råkar de i en svår belägenhet, ehuru goda skyttar de är, och ehuru väl de förstår att sätta ut snaror och giller. De plägar antingen koka sin fisk, då den ännu är färsk, röka den, eller steka den på träspett, samt sedan doppa den i saltlake, eller

och beströ den med lite salt. De vill gärna ha fisken lite gammal, på det den må få en pikant smak, sedan äter de torr fisk därtill, i stället för bröd. Man skulle ej kunna tro, huru mycket de förtär av sådan fisk; en enda person kan vid varje måltid spisa sina två marker. Dagligen håller de två eller tre måltider, och således bör efter denna räkning var och en av dem förtära årligen över 2000 marker fisk. På resor, och då de ej har tillgång på färsk fisk, spisar de torkad, och kan på en gång förtära 2 till 3 (*St??*). Skogs- och fisklapparna syns vara av ett flegmatiskt-melankoliskt lynne; de är tröga, styva och stumma, har pussiga ansikten samt gulaktig hy, och deras andedräkt har samma lukt, som härsket fiskfett. De lever vanligen längre än fjälllapparna, vilka är mycket muntrare, mera hurtiga och har flera talanger.

Hittills har jag följt Orling. Nu vill jag anföra något av Wahlenbergs yttrande, och tillägga vad jag själv samlat av deras berättelser, vilka länge och ofta levt ibland lapparna. De flesta fisklappar bor i kojor, som liknar fjälllapparnas, men har dock ett mera torftigt utseende. De inrättar särskilda hus för sin boskap. Fisklapparnas kojor i Finnmarken vid Nordsjön har form av ett halvklot, och lappen själv bor jämte sina kor och får, i samma koja. Varje fisklapp har merendels en eller två, sällan tre kor, samt några getter och får, men mera sällan svinkreatur. Med mycken möda och tidspillan måste de rida omkring och söka vinterfoder för dessa kreatur. Deras små ängsstycken är sällan omgivna av stängsel, utan kreaturen avhålls genom vallhjon ifrån desamma. Om sommaren går en del av lapparna ut, för att fånga lax och annan fisk uti älvar och sjöar, då de emot hösten återkommer med sina hjordar, bärgar sitt hö, och förblir sedan hemma till nästa vår. Många av dessa lappar har blott några renar, 8 till 12 får, ett par kojor, en fiskbod, två båtar och tvenne nät. De lever av fisk, lite färmjolk, tallbark och renfett. Av barken kokar de med vatten och renfett en tjock välling, vilken de äter gärna till fisken. Deras förnämsta fisk är lax, vilken på några trakter finns till oerhörd myckenhet; även säljer de något därav. De förtär densamma dels färsk, dels torkar de den, sönderskuren i luften, vilket på svenska kallas stränglax, dels insalter de honom, i synnerhet emot hösten, till vinterförråd. Deras boningsplatser är mycket talrika. Var och en har en sommarboning, i nejden av fiskrika träsk, sjöar eller floder, samt en vinterboning, i skogen, där man finner tillgång på tallbark, ty denna måste ofta utgöra förnämsta födoämnet under vintern. Många har tvenne sommar- och vinterställen, samt flera andra sommar- och vinterboningar, emellan vilka de flyttar, i den mån de finner tillgång på fisk, bete för får och renar, samt god tallbark.

Om hösten skjuter de mången vildren, som då ger dem kött, något talg, samt huden; understundom dödar de även älgar, och deras fågelfångeri är ofta icke obetydligt. Jakt på vilda renar och älgar anställes mest om vintern, då snön är mycket djup, och dess yta blivit så hård, att den bär en snällfotad jägare, då däremot det stackars djuret beständigt sjunker ned i densamma. På sådant sätt kan även en lapp slutligen upphinna och skjuta en ren eller älg. Skogslapparna är mycket bättre skyttar än fjälllapparna, och alla har även gevär, vilka de senare ej sällan är utan. De järnbågar, av vilka de förut betjänade sig, har nu kommit ur bruk. På en sådan jakt, som dock är förbjuden, men den de likväl icke uraktlåter, utan förföljer ett djur ofta 15 till 20 mil, till dess de dödat detsamma, nyttjar de skidor på den hårda snöskaren, och på vilka de löper utomordentligt fort. Emedan skidorna nyttjas om vintern både av lappar, svenskar och norrmän, som bor högre upp i Norden, så vill jag här i korthet beskriva dem.

Skidan består av ett lätt och tunt trästycke, vilket man helst tager av en något krokigt växt tall, emedan detta träslag, som växer mycket smått i fjällmoras och på höga berg, tillika är det hårdaste och lättaste. Den längsta skidan fästes, likt en skridsko, under vänstra foten, och hårdas vanligen för eld, då fett som påstrykes även inbrännes, på det den så mycket bättre må äga bestånd i den skarpa snön; den kortare fästes under den högra foten. Den förstnämnda är 4, den andra två alnar lång. Under den mindre fästes vanligen ett stycke av en renhud, det ludna utåtvänt. Skidlöparen nyttjar således den kortare skidan när han måste gå uppför, eller

när han vill hämma en alltför hastig och halsbrytande fart. Den lille lappen, den store norrmannen och jämtlänningen, ska med en obeskrivlig hastighet och behändighet gå på dessa skidor över berg och klippor, både uppför och utför; de ska ofta löpa med lika hastig fart, som en skridskoåkare på en glansis.

Man nyttjar något nästan dylikt för hästar, när snön är djup. Runda brädlappar, som här kallas trygor, men annars skarbågar, binds under hästarnas fötter. Dessa är ungefär två gånger så stora, som en rund tallrik, och håller kreaturen uppe på snöns yta. Innan hästarna blir tillövade att gå på sådana trygor, stupar de ofta, men slutligen lär de det, samt går och drar över snön med samma lätthet som en hund.

Enligt Wahlenbergs uppgift är fisklapparna ofta av finsk härkomst, och liknar finnarna mycket, vilket man i synnerhet trott sig märka hos manliga könet. Männen har ifrån norra delen av Österbotten och Torneå dels begett sig mera västerut hit, dels har även renlappar, som blivit tvungna att göra fiske till sitt näringsfång, antagit finnarnas dräkt, språk och seder. På detta sätt liknar de mest finnarna, är vanligen välbildade och av stark kroppsväxt, talar både finska och lapska språken, och närmar sig till finnarna även i levnadssätt, så mycket deras ställning tillåter. De nyttjar inga skjortor, har byxor av vadmal, som räcker ända ned till fotknölen, där de fastbinds med snoren. Deras rock är icke öppen framtill, är av grått ylletyg, utan foder, och liknar alldeles en skjorta; på huvudet bär de en rund kägelformad mössa, nästan som renlapparna. Kvinnfolken däremot liknar mycket de lapska, vartill dräkten säkert mycket bidrar; de är små till växten, och förstår blott lapska språket. Om sommaren kläder de sig i en trång vadmalsklädning som består av ett enda stycke, ifrån halsen ända till fötterna, och är tillsydd på alla sidor, samt försedd med långa ärmor, och över denna klädning spänner de under bröstet en rem såsom gördel. På huvudet bär de en mössa, merendels av blå, ofta av grå vadmal, vilken såsom Sancho Panzas hjälm betäcker huvud och ansikte, och, för att avhålla myggorna, blott lämnar ett slags visir öppet för ögonen. Den går djupt ned över pannan ända till ögonen, betäcker större delen av kinderna, är tätt tillsluten om halsen, och fastbindes under hakan med ett brett band, som sträcker sig ända till hakspetsen. Om vintern bär de dessutom en luden underkjortel av fårskinn, och på högtidsdagar nyttjar de flera kjortlar över varandra, för att visa sin rikedom, ehuru detta ger dem ett löjligt utseende.

Sockenlapparna är sådana, som här och där bor ibland svenskarna. De är antingen av olyckliga föräldrar födda ibland de senare, eller ock har deras egna hårda missöden och elände drivit dem ifrån deras gamla hemvist och lapska levnadssätt. Som de saknar all egendom, så är de av alla lappar de fattigaste och olyckligaste, ehuru de verkligen bor bättre än deras bröder. De egentliga lapparna bär avsky för dem, och anser dem såsom ett gement utskott och en vanära för den äkta stammen. Svenskarna underhåller dem av medlidande, och många har även några kor och får. Men hos svenskarna anses de även såsom till hälften oärliga, och nyttjas till många smutsiga göromål, ibland annat, att taga skinnet av förolyckade kreatur. Man träffar sådana redan i Hälsingland och Ångermanland, understundom även i Dalarna och Gästrikland.

Nu kommer jag åter till jämtlänningarna, om vilka jag redan ofta talat. Deras huvudycken och inre hushållslevnad är av mig ännu icke fullständigt beskrivna. Blott en liten del av detta stora land äger åkerbruk, de flesta invånarna närar sig av boskaps- och ängsskötsel, såsom deras egentliga yrke, och härtill måste de även använda all sin omsorg. Jag tvivlar dock alldeles icke, det ju för övrigt åkerbruket i många socknar kunde förbättras. Jag har också redan förut omnämnt detta, ävensom jag berättat, att man under se sista 30 eller 50 åren i detta avseende gjort mycket, som man annars ansett omöjligt i Jämtland. Men de, som här bor 2 till

5 mil ifrån fjällen samt till en del även under och emellan snöbergen, torde väl aldrig kunna förlita sig på åkerbruket, emedan det lätt kan svika dem. I alla de byar, till exempel, vilka jag ifrån Åre till Handöl genomrest, har man på fyra år icke fått någon säd mogen. Sådana svåra år kallas här gröna år, vilken benämning hos oss, som bor mera söderut, snarare syns utmärka något gott. När vi talar om svåra år eller vill önska någon ett visst ont, så nyttjar vi därvid ett vått år. Men dessa människor, som bor här omkringspridda mår rätt väl, även utan åkerbruk, emedan de har så vidsträckta betesmarker, bördiga ängar och fiskrika sjöar, samt även en tämligen god jakt, vilka förmåner tillhoppa ganska lätt kan föda människor, som låter sig nöja med lite. En något välmående bonde, till exempel, föder 30 till 40 kor, 50 getter, 100 till 150 får och några hästar; en torpare har även 12 till 15 kor, några hästar och 50 till 70 getter och får, samt mångahanda biyrken, genom vilka han därjämte kan förtjäna något till utskylder och andra extra utgifter.

Detta folks ängar och utmarker ligger vitt omkring, men de är fetare och bördigare, i den mån de ligger närmare fjällen och skogsbergen, varför ingen ost eller intet smör har mer fetma och styrka, än det som bereds i Jämtland. Vid höbärgningen går alla både man, hustru och tjänstefolk, hemifrån, ofta på 8 eller 14 dagar, till skogar och avlägsna sjöar, ej sällan tre till fem mil bort, och medtager därvid allt vad de under denna långa tid behöver. I många socknar har man ännu den plägseden, att så länge folket är borta, står mat och dricka hemma på det dukade bordet, så att en främmande, som antingen av en händelse eller något ärende kommer i deras hus, där finner kött, gammal ost och skinkor. Ingen kan få det infallet, att under allt folkets frånvaro igenstänga sitt hus eller något rum. Heliga redlighet, måtte du evigt bibehållas! De hanterar sitt hö på ett exemplariskt klokt sätt, kastar det tillhoppa så snart de avslagit det, och låter det svettas, utbreder det åter blott vid solsken, och sammanhopar det åter om aftonen innan daggen faller. Det hö, som avslås långt hemifrån, sätts i hässjor, och hemköres sedan om vintern. Detta höbärgningssätt, som i norra provinserna är tämligen allmänt, anses bidraga till den större styrka och det mera eldiga mod, som utmärker hästarna därstädes, vilka verkligen springer mera raskt och uthärdar längre i dessa, än i de södra provinserna.

Jämte hö, varav jämtlänningarna verkligen har en myckenhet och av gott slag, måste han dock för den långa vintern, som varar 8 till 9 månader, samla och ha i förråd mycket annat, för att vid våren åter kunna utsläppa sina kreatur, hans förnämsta rikedom, muntra och friska. Utom den omnämnda tallbarken, samlar man här löv, kvistar och bark av mångfaldiga träd. Huru ofta har jag icke mitt i stora skogar, genom vilka jag rest, sett radtals uppstaplade rishögar, som varit bestämda till vinterfoder för får och getter. De nyttjar härvid även löv och bark av rönn, (*Sorbus aucuparia*), asp, sälg och korgpil; detta samlas och inkörs om hösten. Man värmer vatten och blandar agnar, nässlor samt andra blad tillhoppa till en välling, som gärna förtärs av kokreaturen, vilka därav befinner sig mycket väl. Men ingenting ska föda dem så väl, och komma dem att ge så mycket mjölk, som rönnbarken.

I Jämtland nyttjar man åt boskapen även den så kallade vitmossan, och i Härjedalen, där den finns till överflöd, utgör den nästan en tredjedel av vinterförrådet. Den är av mörkgrå färg, har rötter, som med långa grenar slingrar sig omkring klippor och stenar, och växer till en halv alns höjd. Man samlar den på följande sätt. Om hösten, sedan det regnat, och mossan icke mer är mycket sträv, tar man ett slags räfsa med järntaggar, upprycker därmed mossan knipptals, och lägger den radvis i högar, då den i 14 dagar får torka, sedan uppvolmas den ordentligt, såsom hö, och förs kanske även under skjul, emedan den lätt blir unken och möjlig, och om vintern kör man den hem. Man anser den för ett bättre och mera närande foder, än sommarhö, och man föder därmed till och med svin och småkreatur, då man kokar och blandar den med barkmjöl. Då man tager den emellan fingrarna och söndersmular den,

kvarlämnar den något fett och talgligt, som om man vidrört olja eller talg. Denna vita massa är även i nödens tid gott foder för renarna.

Tvenne gånger om året driver man boskapen till åtskilliga fåbodar, som kallas sommar- och höstfåbodar; om våren ungefär 8 eller 14 dagar före midsommar, allt eftersom årstiden tidigare eller senare blir mild, och om hösten, så snart höbärnings- och såningstiden är förbi. Vanligen mjölkar man tvenne gånger om dagen, och i några socknar tre gånger, ända till Bartolomei dag, enligt det gamla ordspråket: "När lövskogen lyser till by, skall boskapen mjölkas i try."

Endast under svåra år betjänar man sig här och där av en tillsats av bark till bröd. Några har även därtill föreslagit den isländska och vita mossan, vilka bägge slag innehåller ovanligt många näringsämnen; men hittills har folket icke velat tillgripa den. Utom de många och förträffliga fiskslag, varav alla sjöar och strömmar är uppfyllda, består jämtlänningarnas mesta näring i ost, mjölk, och många tillredningar av mjölk, dem de förvarar ända långt in på vintern, och varigenom de söker övervinna det äckel, som enahanda slags födoämnen annars skulle väcka hos dem. Utom mesosten, den jag mycket värderar, gör man här ett slags ost, som kallas grynost. Den tillagas på följande sätt. Sedan löpet blivit lagt i en kanna mjölk, och de däruti befintliga olika delar söndrat sig, så blir mjölken så länge kokad och vispad, till dess man märker, att den nästan förlorat allt flytande ämne; därefter slår man därtill tre skedar söt grädde, som åter inkokas, till dess allt får sin fasthet, som annan ost. Nu lägger man den i ett annat kärl, så att den blir sval, och så är den färdig. Denna ost är gul, såsom gulan i ett ägg, och har ett grynaktigt utseende. Jag har funnit dess smak särdeles god, och jämtlänningen känner det även, varför han också låter denna ost paradera på sitt bord såsom en högtidsrätt. Den framsättes blott vid kalas, bröllop, barnsöl, slätteröl och andra högtidliga tillfällen.

Man tillagar flera rätter av mjölk, vassla och kärnmjölk, varav kokas välling. Vad som mest nyttjas av dem hela året, är messmör. Man har tvenne slag därav, sött messmör, av sötmjölksvassla, och surt, av surmjölksvassla, varur det kokas. Det skäms aldrig, och kan således användas hela året. Man äter det på bröd; blandat med vatten nyttjar man det vanligen i stället för dricka, och till gröt tjänar det i stället för mjölk. Om sommaren äter lantmannen till det mesta söt mjölk, ost, färsk fisk, rökt kött och skinka; om vintern salt fisk, sill, surströmming, ost, messmör, rökt kött och tjock sur grädde, som på mångfaldiga sätt tillreds och görs smaklig.

Avkastningen av jakt är icke obetydlig, men sällan framsätter jägaren något på sitt bord av de fåglar och högdjur han skjuter; de försäljs till största delen åt uppköpare, samt de få herrskap, som bor i provinsen. Av vad jag förut omtalat känner man deras vanliga skogsfågel, och den handel de därmed idkar; men i detta lands många sjöar och strömmar finns en oändlig mängd änder och vilda gäss, så att några byar hela månader kan leva blott av dessa fåglars samlade ägg. I några socknar skjuts så mycket fågel, att bönderna därav kan få tre till fyra fjäderbäddar, vilka annars så högt upp i nordens verklighet är sällsynta.

Älgar har genom olovlig jakt blivit nästan utrotade i många av Sveriges provinser, och ska nu vara mycket mera sällsynta i Jämtland, än för 30 eller 40 år sedan. Lösdrivare av alla slag, i synnerhet skogslapparna, förföljer detta sköna djur i djup snö ofta så ihärdigt, både med hundar och bössor, att det slutligen uttröttas, och måste stå för deras skott. Man har väl förbudit att skjuta detta djur, men vem kan väl hålla uppsikt däröver i vidsträckta skogar och ödemarker, där ingen människa bor? Man fångar dem annars med ett slags fallucka eller giller, som kallas älgled, uti gropar; men emot förbudet skjuter man dem vanligen. Vilda renar

är sällsynta i denna trakt av Jämtland, ty de uppehåller sig mera i norra delarna av landet, närmare till Västerbottens lappmarker. Björnar och vargar dödas såsom fiender; harar, ekorrar, lodjur, järvar måste även släppa pälsen till; bävvar och uttrar fångas nu mera sällan än fordom. Av allt detta villebråd och dessa vilddjur har dock jämtlänningen ofta ett stycke övrigt till dagligt bruk, och av skinnvarorna måste alltid något bliva över, till försäljning. Detta, ävensom hudarna av boskap, getter och får, bereder han själv ganska snyggt, och är en verklig mästare både i garveri och buntmakeri, såsom redan förut är nämnt. En jämtlandsfamilj, som ej ägde en fullständig garderob av pälsverk för vintern, skulle anses vara alltför fattig. På detta sätt har varje land, och varje folkslags fintlighet, skygd och hjälp inom sig självt.

Den 12 juli. Efter en långsam packning och sadlande, anträdde vi slutligen återresan. Brudparet och de övriga lapparna följde oss ända till Enan och sjön, samt skildes ifrån oss under tusende lyckönskningar. Framför alla tryckte jag min Ol Thomassons hand, den muntraste och hyggligaste av alla dessa lappar, och vilken verkligen behagade mig, samt skildes icke utan rörelse ifrån dessa goda beskedliga människor, ibland vilka jag nöjsamt tillbragt några dagar. Vi steg alla ombord på våra båtar, och ankom snart åter till Vallarna, där man genast började undfägna oss. Huru snyggt bor icke folket härstädes! man har två, tre stora hyggliga stugor med flera fönster, några kamrar, och vanligen även en särskild byggnad för tjänstefolket. Rummen är här även oftast beprydda med snickaresirater, även med tapeter, och ej sällan behängda med fina vita lakan, i stället för tapeter. Vädret var idag vackert, och vi drev allehanda skämt, såväl på sjön, som med vårt ännu tämligen talrika rytteri. I Ryeberg åtskildes sällskapet, och jag red förut med länsman Huss, vår vän, bruksinspektoren ifrån Huså och några nämndemän, emedan komministern, som här ville lägga sina saker på en kärra, behövde därtill över två timmar. Vi stannade först vid det hyggliga Staa. Den gamle husbonden på stället var icke hemma, men hans täcka sonhustru framsatte för oss vin och litet att tugga. Klockan 9 om aftonen befann vi oss i Duveds tull hos inspektoren; här gick det även till på vanliga sättet, man åt duktigt och drack ännu bättre, och vi måste låta oss behaga att vara med ända till emot midnatt. Sedan red vi vidare, och envar ville hem - men då använde den redlige nämndemannen Jonas Jonasson all sin vältalighet, och lockade oss med sig till sitt hemvist i Bräcke, nära vid Åre. Då han väl fått oss till sig, var det omöjligt att tänka på vidare fortkomst, utan sängar tillagades, och klockan 2 låg redan var och en försänkt i sömnens sköte.

Föregående natt hade vi dansat oss trötta med lapparna, och nu var vi sönderskakade av vår ritt. Solen stod högt på himlen, och klockan var 9, då vi vaknade. Den hederlige bonden undfägnade och förplågade oss på bästa sätt. Allt var snyggt och prydligt hos honom, fyra kamrar, tapetserade samt försedda med vackra kakelugnar och stora fönster; i varje kammare fanns en spegel; porslin och bordssilver fattades ej, icke heller goda blänkande pokaler. Framför allt var hans hustru god och hygglig, en fullkomlig bild av en snygg, vänlig och rask husmoder; men likväl gick denna välmående bondes bägge söner, ett par ynglingar av omkring 17 och 20 års ålder, barfota ut med det övriga folket för att bärga hö. En ljuv känsla, som ej kan beskrivas, väcks, då man ser människor på ett så förnuftigt sätt hålla sig inom gränserna av en tarvlig levnad. Skulle väl icke en sådan gräns finnas för var och en? och varför finner vi den så sällan? eller snarare - varför söker vi den aldrig? Under en flyktig frihet är man dock endast plågad av sinnets anarki och oupphörliga omsorger. Emot middagen red vi ifrån Bräcke, och under en stark hetta anlände vi klockan 2 till Undersåker, där sista skilsmässan ifrån de få ännu övriga ridande personerna gick för sig. Jag tog åter kvarter hos prästen, där det övriga av dagen försvann under mångfaldiga berättelser och samtal.

Följande eftermiddag lagade jag mig själv och mina saker i ordning till avresa, och att småningom draga mig tillbaka söderut; sedan gjorde jag visiter hos några goda vänner, länsmannen, som bor nära Undersåker, samt den hederlige Festin, som bor en fjärdedels mil därifrån. Vilket artigt bemötande, och huru mycket bemödade de sig icke att fågna och roa mig, som var en främling! Om jag någonsin kunde glömma Er, goda, ofördärvade människor, så var jag ovärdig att ha vandrat i Era paradisiska dälдер.

Slut på tredje delen.